

1.3 MEMÒRIA HISTÒRICA.

LA FORTIFICACIÓ D'ALCÚDIA.

Des de la crisi de la murada medieval als nostres dies.

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

Alcúdia es un lloc estratègic, la fundació al seu solar de la ciutat romana de Pollentia bé ho certifica. Aquest paper, ha continuat en el temps, recordem episodis com la voluntat del rei en Jaume de desembarcar a les nostres contrades, o el paper d'Alcúdia a la guerra dels dos Peres, a la guerra contra Gènova del segle XIV, a la Guerra Civil catalana o a la Revolta forana, succeïdes al s. XV.

A l'època de traspàs entre l'edat mitjana i l'edat moderna, concretament el s. XVI, Alcúdia esdevingué l'escenari d'una sèrie de fets bèl·lics que marcaran i determinaran la seva futura configuració en funció de la seva defensa com a lloc estratègic. Durant la Germania, ja en el s. XVI, Alcúdia juga una paper determinant. Fou el lloc on desembarcà l'exèrcit de l'emperador Carles i també on es va donar asil dins les seves murades a nobles i mascarats que fugien dels agermanats. Altres fets rellevants del s. XVI foren la sèrie d'atacs per part dels pirates turcs i barbarescs que foren especialment durs a les nostres contrades, amb desembarcaments al cap del Pinar de l'any 1551 i 1558; i també a unes poblacions tan lligades a Alcúdia com són Pollença i Ciutadella. Tot això va fer que es prengués consciència que la defensa d'Alcúdia era vital.

REPRESENTACIÓ ICONICA DE LA CIUTAT. Quadre del Sant Crist. Museu Parroquial.

INTENT DE MODERNITZACIÓ DE LA PRIMERA MURADA

A finals del s. XIV, Alcúdia havia acabat l'obra de la murada medieval. Aquestes murades, a la irrupció de l'edat Moderna quedaren obsoletes com a conseqüència de la introducció de l'artilleria. Alcúdia ho havia sofert en pròpia carn durant el setge agermanat, la murada hagué de resistir al primer setge, l'escomesa de l'exèrcit agermanat que disposava de sis peces d'artilleria. Les bombardes dispararen contra els murs i després contra les cases. També al primer setge els agermanats prepararen *un enginy molt superbo, fet sobre quatre carretes, ab dos arbres de nau arborats y dues antenes posades per través a modo de scaló, forrat tot de lanyam molt gros. Y ab dit enginy podien posar sobre la més alta torre de la vila 50 homens*. El dia de la batalla de Can Capdebou els alcudienecs destrueixen l'enginy. Al segon setge d'Alcúdia l'artilleria agermanada atacà insistentment una de les torres, després, fan una trinxera de rama i terra per intentar atracar-se al punt debilitat. Però 5 alcudienecs surten i calen foc a la trinxera amb falles i quitrà. Els agermanats no desisteixen i encara tornen atacar la murada amb un altra enginy fet *amb caretes a modo de casa de dos aygos, y en lo mig un arbre gran y alt en sima del quall stave una gàbia cuberta, en que deu scopetes dins aquella star podien*, però els alcudienecs ho impedeixen. L'església parroquial que formava part de la fortificació resultà també danyada per l'artilleria.

ALCUDIA ASSETJADA. Quadre del Emperador. Còpia Antoni Ferrer (S.XIX).

Els fets havien demostrat que la ciutat podia esser vulnerable a la nova arma que protagonitzaria les guerres a partir d'aquell moment i també s'havia demostrat que la ciutat i les seves murades necessitaven d'artilleria per a

defensar-se. La ciutat d'Alcúdia era tan vulnerable que els plans de defensa de l'illa de Mallorca fets el 1543 pel virrei Felip de Cervelló, contemplaven en cas d'invasió, l'abandonament d'Alcúdia i la concentració militar per a la defensa de Ciutat.

REPRESENTACIÓ ICONICA DE LA CIUTAT. Goig de la Mare de Déu de la Victòria.

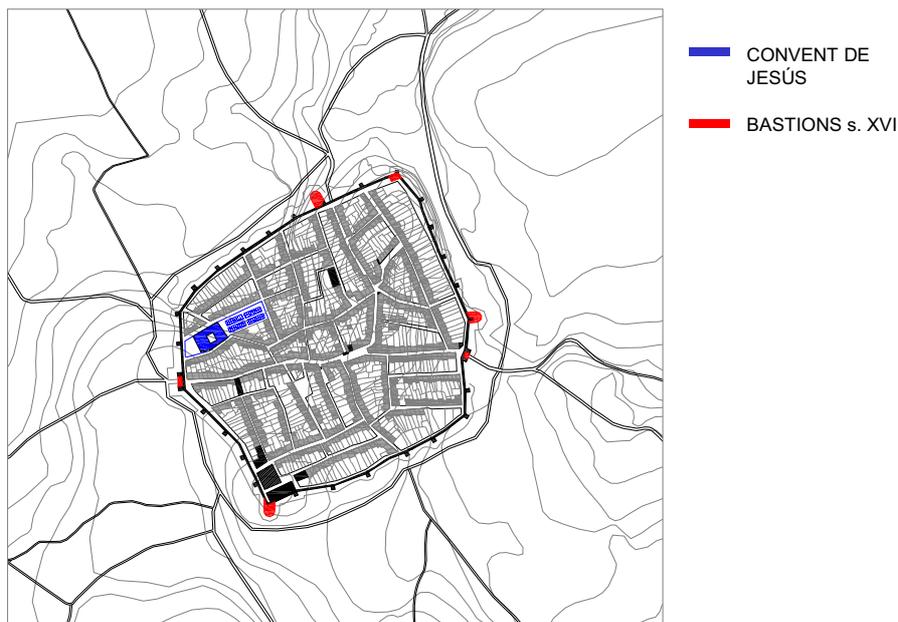
L'aliança turco-francesa i l'episodi de l'atac realitzat per una galera francesa al Port d'Alcúdia el 1543¹, amb la defensa protagonitzada per la minsa artilleria alcudienca, demostraren la urgència que tenia Alcúdia d'adequar el seu sistema defensiu. Ara el plans de defensa de l'illa passaven per la defensa d'Alcúdia. A partir d'aquell moment la intervenció sobre la murada la podem considerar seriosa, preocupant no només a les autoritats locals sinó també a les mallorquines i a les reials. El Gran i General Consell acceptà que el conjunt del regne pagués part de les despeses de fortificació d'Alcúdia. Es creà un Consell de Guerra a Alcúdia amb poders sobre tot el que fos convenient per reforçar les murades i el 1544 es desplaça a Alcúdia Álvaro de Madrigal, encarregat del rei Felip II del control de la fortificació del regne.

¹ Deyà Bauzà, Miquel J. *El paper d'Alcúdia i el seu port en la defensa del regne durant el segle XVI. El cas de les amenaces franceses de meitat del segle XVI.* dins III Jornades d'Estudis locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia. 2004.

Per tant a mitjans s. XVI, les obres començaren per adaptar la porta de Mallorca (c.1538-1544), que fou massissada per poder posar-hi peces d'artilleria damunt seu. Després s'afegiren els quatre bastions de la murada: el de Xara (1544), el de Vila-roja (1544), el de l'Església (1544) i el bastió de l'Esperó (1581)². Aquests bastions tenien forma de cossos cilíndrics afegits a torres preexistents del recinte medieval, excepte el de l'Esperó, que era prismàtic, i en lloc d'estar afegit a la torre de la murada per l'exterior, com els altres, fou construït per la part interior, invadint el camí de ronda.

Per a dotar d'artilleria a la fortificació s'aprofitaren també circumstàncies excepcionals, així el 1543 s'ordenava que l'artilleria que portava un vaixell a Ciutat restàs a Alcúdia o el cas del naufragi d'un galió francès embarrancat a la platja el 1555 del qual foren rescatades les peces d'artilleria, part de les quals quedaren a Alcúdia.

ALCÚDIA segle XVI

² Domingo, Antoni i Druguet, Glòria. *Una nova ciutat: Evolució arquitectònica d'Alcúdia, de l'edat mitjana a l'edat moderna*. Dins V Jornades d'Estudis locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia. 2007.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

FORTIFICACIÓ DE LA PORTA DE MALLORCA. (c. 1538-44)

Foto Biblioteca de Catalunya

23.10.2015

11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBB8C7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

MALLORCA-452

ALCUDIA-PUERTA DE ENTRADA

N. C. P.
ES PROPIEDAD

PORTA DE XARA AMB EL BASTIÓ DE XARA (c. 1544)

BASTIÓ DE VILA-ROJA. (c. 1544)

BASTIÓ DE L'ESGLÉSIA. (c. 1544)
Foto Exposició Alcúdia d'altre temps

BASTIÓ DE L'ESPERÓ. (c. 1581)

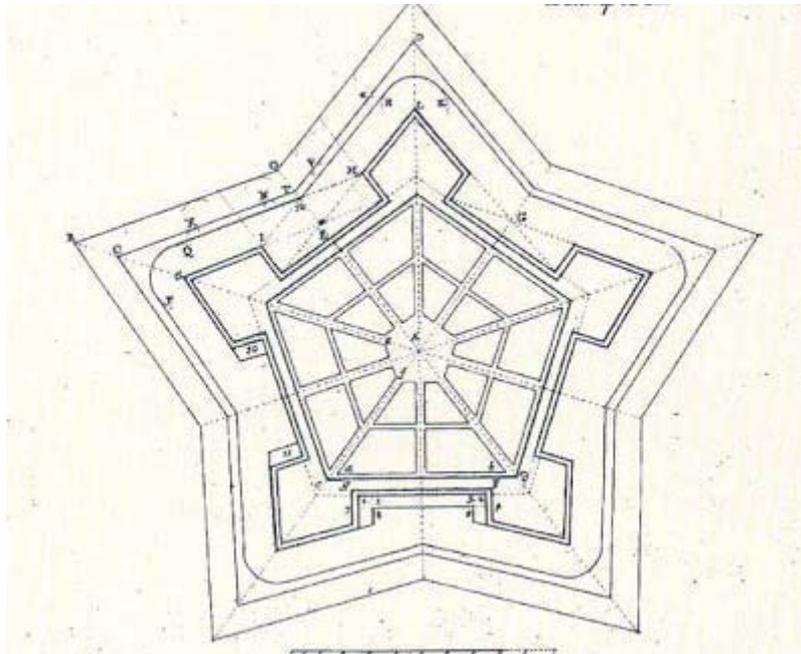
A pesar de totes aquestes millores, ben aviat es va veure que no eren suficients per a garantir, en cas d'atac, la resistència d'Alcúdia, per això El Pla de Defensa de l'illa de Mallorca de 1565³, ja no apostava clarament per la defensa des d'Alcúdia, dubtava i segons en quines circumstàncies tornava a preveure com una opció l'abandonament de la ciutat. La por però de que l'artilleria alcudienca caigués en mans de l'enemic, motivà però que el Pla de Defensa de 1581, optés en cas d'invasió, per mantenir Alcúdia, però per a la seva resistència ja no es confiava únicament en la murada, el pla preveia mesures per lluitar amb infanteria des d'Alcúdia, per si la fortificació i la defensa artillera d'Alcúdia no aconseguissin detenir l'enemic.

³ Deyà Bauzà, Miquel J. Alcúdia i els plans generals de defensa de l'illa durant la segona meitat del segle XVI. dins V Jornades d'Estudis locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia. 2007.

EL SEGON RECINTE AMURADAT. PROJECTE I CONSTRUCCIÓ.

La ràpida evolució de l'artilleria, amb una cada vegada major distància de foc i un major poder de destrucció, havien fet evolucionar també l'arquitectura militar i aviat s'arribà a la conclusió de que l'única manera de modernització de l'estructura defensiva d'Alcúdia era la construcció d'un nou recinte de murades que incorporés totes aquestes innovacions. A l'any 1561, el mateix rei Felip II envià a l'enginyer Juan Bautista Calvi per a estudiar com es podia convertir a Alcúdia en una plaça fortificada moderna⁴.

La planta de la ciutat havia d'adoptar el que s'anomenava la *traza italiana*, un estil de fortificació desenvolupat a Itàlia a finals del segle XV i principis del XVI.

TRAZA ITALIANA.

⁴ Està documentada la presència de Calvi a Alcúdia amb el virrei Guillem de Rocafull. Per a l'historiador Pere Ventayol Suau, seria Joan Baptista Calvi, l'autor del primitiu pla de fortificació de la ciutat, amb vuit baluards. Pere Ventayol Suau, *Història de Alcúdia*. Tom I, p. 271.

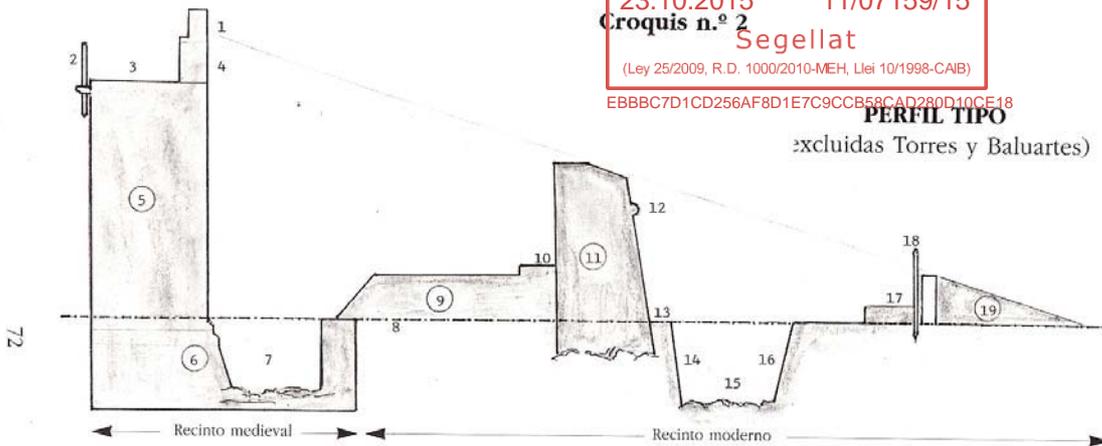

PALMANOVA. (s. XVI)

Ciutat fortificada ideal.

La característica d'aquestes fortificacions era la seva planta en forma d'estrella, forma que els hi donava els baluards, que eren llocs fortificats que es projecten cap a l'exterior del cos principal de la ciutat, de forma poligonal i que oferien la possibilitat d'efectuar un foc creuat sobre els atacants. A més a més, aquest baluards eren utilitzat com a plataforma d'artilleria, cosa que obligava l'assaltant a situar les seves bateries encara més lluny dels murs de la ciutat, disminuint d'aquesta manera la seva efectivitat.

La primera decisió seria triar entre fer un sol recinte fortificat tot de nova planta o conservar les murades medievals incorporades a la nova fortificació. La decisió ja estava presa durant el regnat de Felip III, quan s'iniciaren les obres. Les altes murades medievals se conservarien i formarien part de la fortificació, però la ciutat seria revoltada per un segon cinturó amuradat, format per unes murades amples i baixes, reforçades amb grans volums de terra que permetien absorbir els impacte de les bombes i que s'adaptessin al mínim relleu del terreny per a no mostrar-se vulnerables.

- 1.- Almena
- 2.- Estaca quitamiedos
- 3.- Adarve
- 4.- Parapeto
- 5.- Lienzo o Cortina
- 6.- Escarpa

- 7.- Foso (variable)
- 8.- Línea de tierra
- 9.- Terraplen (variable)
- 10.- Banqueta
- 11.- Lienzo moderno
- 12.- Cordón o magistral

- 13.- Berma
- 14.- Escarpa
- 15.- Foso (variable)
- 16.- Contraescarpa
- 17.- Camino cubierto
- 18*- Estaca-Valla
- 19*- Glasis

(No se construyeron)

Desconeixem si Juan Bautista Calvi, traçà cap plànol per a la fortificació de la ciutat, tampoc sabem si els germans Paleazzo "Fratin" quan estigueren a Mallorca, també a finals del s. XVI, hi prengueren part.

Pareix que d'alguna manera les obres de la murada moderna s'iniciaren el dilluns, a 23 de octubre 1623 se donà principi ... per mandato del Ilm. Sr. Geronimo Agustín Virrey y Capità General i que les obres anaren a bon ritme fins a l'any 1626.⁵ Però, el que també sabem, es que encara a l'any 1639 (apressats per la guerra contra França), es discutia encara de com prosseguir les obres. Hi havia dubtes sobre el disseny del traçat de la fortificació, s'havia de modernitzar la artilleria de la ciutat, però no es decidia com. Es feien propostes de tancar la Porta de Vila-roja i la porta de la Portella, o de construir revellins (mitges llunes artillades de protecció) a les altres dues portes principals (la de Mallorca i la de Xara), d'eliminar les torres i merlets del recinte medieval per a facilitar la defensa per part de l'artilleria dels 5 bastions de la ciutat, o de com i on construir nous baluards. Als informes es detectava que la principal feblesa de la ciutat era al seu costat nord: La proximitat al Port Menor feia vulnerable la ciutat per part de l'artilleria de les naus. Aquestes discussions

⁵ Josep Segura i Salado. 1715: *L'any de la desgràcia*. Dins VII Jornades d'Estudis Locals. Alcúdia 2012. p. 150. A.R.M. R.P. 2719B.

anaren acompanyades per mesures efectives, com l'expropiació de les finques afectades per dita ampliació, terres que es pagaren caríssimes ja que eren terres de primera qualitat⁶.

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

Arribats al 1658, davant el perill de que l'esquadra francesa ataqués Mallorca, el virrei José de Lanuza, assessorat per l'enginyer Vicenç Mut, realitza un informe on es posa de manifest la necessitat de fortificar Alcúdia ja que se suposava que era el lloc on més risc presentava la defensa de l'illa. La proposta de planta de la ciutat, que acompanya el citat informe, posa de manifest que les obres realitzades del segon recinte amuradat eren de tan poca entitat que encara era possible replantejar-les. La proposta es basava en crear una falsa braga, que consistia en un mur-terraplé baix col·locat davant la murada medieval reforçat amb mitges-llunes artillades. També es proposava fer un hornabec al seu cantó nord. Era una solució barata que tampoc es materialitzà.

Mentrestant les obres no estaven aturades, ja que el 1659 tenim documentada la voladura de terrenys circumdants a la fortificació utilitzant galeries i barrobins⁷.

⁶ ... a lo menos 700 Libras Mallorquinas, según se pagaron de quenta de la Real Hazienda en el año 1639 que se hizo dicha fortificación exterior... Carlos Beranguer, *Relación de consistencia de la Plaza de Alcúdia, de sus dos puertos colaterales con descripción de los cabos, calas y demás particularidades notables de ellos, y de su territorio*. Vegeu: Ordinas Marcé, Gabriel i Rotger Moyà, Francesca, *La defensa d'Alcúdia el 1738, una descripció militar de la ciutat i la costa*, III Jornades d'Estudis Locals.

⁷ Josep Segura i Salado. 1715: *L'any de la desgràcia*. Dins VII Jornades d'Estudis Locals. Alcúdia 2012. p.150.

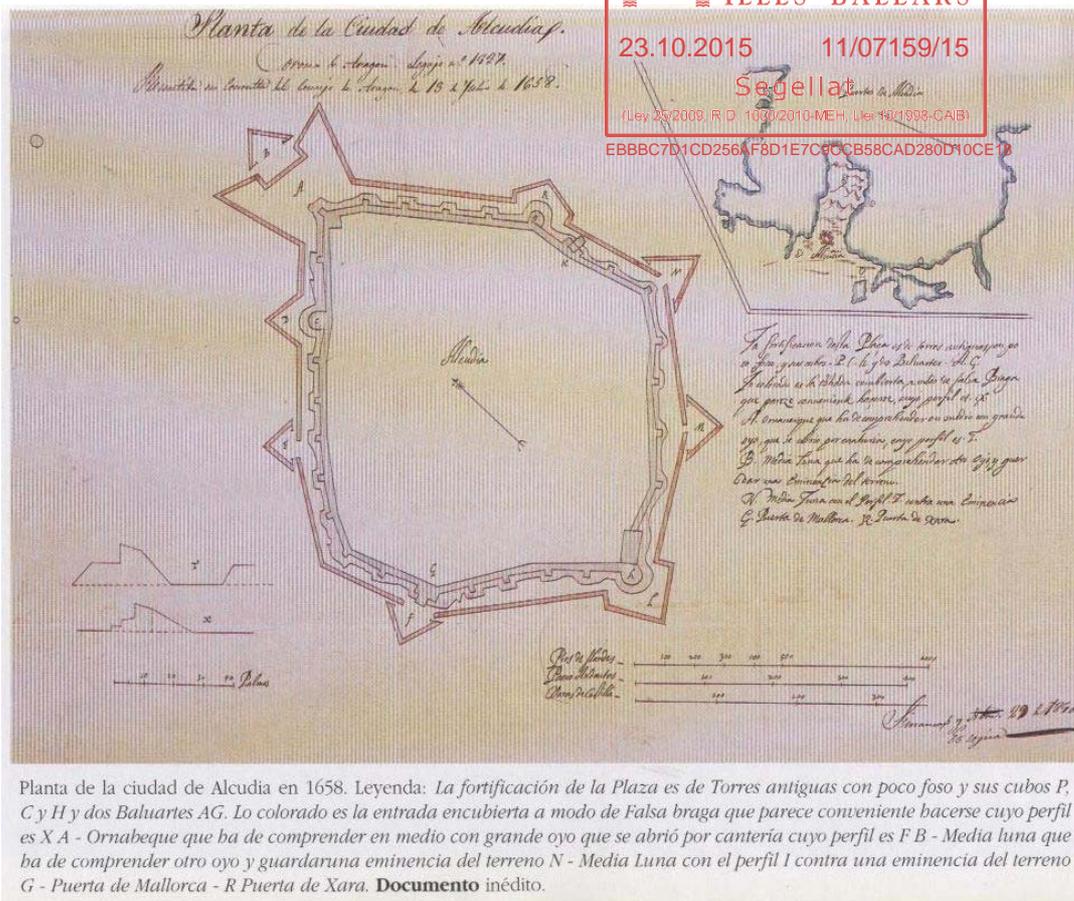
23.10.2015

11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1030/2010, MEH, Llei 14/1998, CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CB58CAD28D10CE10

PROPOSTA PER A LA CIUTAT D'ALCÚDIA. (1658)

Descartada aquesta opció poc ambiciosa, s'optà per fortificar la ciutat tal com calia, pareix que l'enginyer encarregat de les obres fou el militar, astrònom e historiador D. Vicenç Mut (Palma 1614-1687), sergent major, comptador i enginyer militar de Mallorca (1640), a qui ja se li atribueixen altres fortificacions, i que tal com hem dit ja assessorà sobre la defensa de la ciutat d'Alcúdia el 1658 i a qui també ja tenim documentat a Alcúdia, revisant les obres dels *rastrillos* el 1642⁸.

Mut traçà el plànol definitiu de la fortificació de la ciutat d'Alcúdia que preveia la construcció de 7 bastions poligonals i un hornabec amb lluneta al seu cantó nord. La nova murada estaria proveïda de vall i glacis. Contràriament a la murada medieval, que disposava en aquells moments de quatre portes (Mallorca, Xara, Roja i Portella), la nova murada inicialment només preveia dues portes (Mallorca i Xara) amb ponts per creuar el vall.

⁸ Pere Ventayol Suau. Historia d'Alcúdia. Tom I, p. 332.

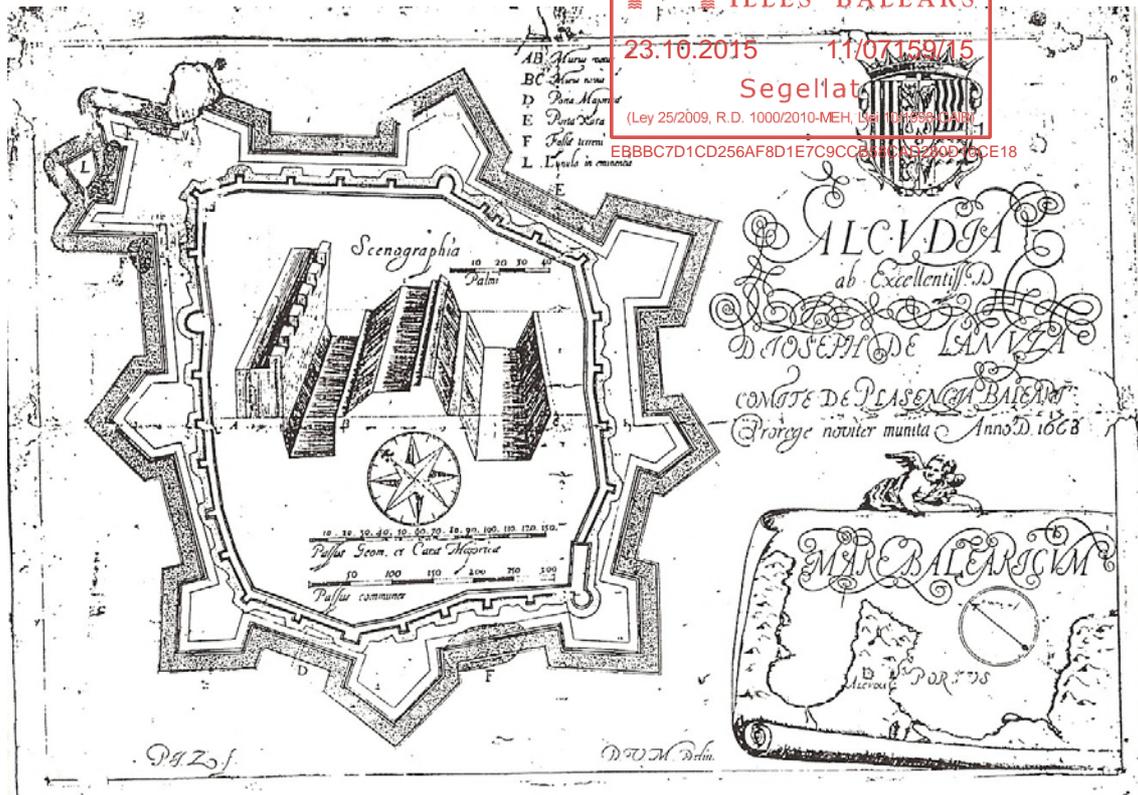
23.10.2015

11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Ley 10/1996-11/1997)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB44A5290D76CE18

PLÀNOL DE LA FORTIFICACIÓ DE LA CIUTAT D'ALCÚDIA. Vicenç Mut (1668).

Les obres començaren immediatament, l'any 1660 ja estava acabada la porta de Mallorca d'aquest segon cinturó. En prova d'això es col·locaren sobre aquest porta una inscripció i tres escuts: l'escut reial de la corona d'Aragó, el del regne de Mallorca i el de la ciutat d'Alcúdia. L'escultor fou en Rafel Torres, en tenim constància ja que «Dia 16 de maig del 1660 es pagà a Raphel Torres, escultor, vuytanta lliures, ço es 75 per tres armes de pedra de Santanyi ha fetes de les armes de Se Magestat, del present Regne y de la fidelíssima ciutat de Alcúdia per posar sobre el portal dit de Mallorca se ha fet a la fortificatio nova es fa en la ciutat de Alcúdia y 5 lliures per daurar y fer al cap vermell de les armes de Aragó y dibuxar lo letrero ha hont estan scrits los noms del Illm. Sr. Virrey y magniphics jurats del present Regne. A Joan Marti, picapedrer de pedra fort, trenta lliures per las quals tenia per scarada fer un lletrero de pedre vive per descriure en ell los noms dels Illm. Señor Virrey y magniphics Señors Jurats ab se garnitio de pedre vive, per posar sobre dit portal. I a Pera Canyelles, Sebestia Canyelles y Matheu Canyelles, carreters, per haver aportat desta Ciutat a la de Alcudia les demunt dites armes ab dit lletero ab tres carros, tretza lliures y deu sous, aço es, 4 lliures 10 sous per quiscun». (ARM, RP 2534. f. 31).

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

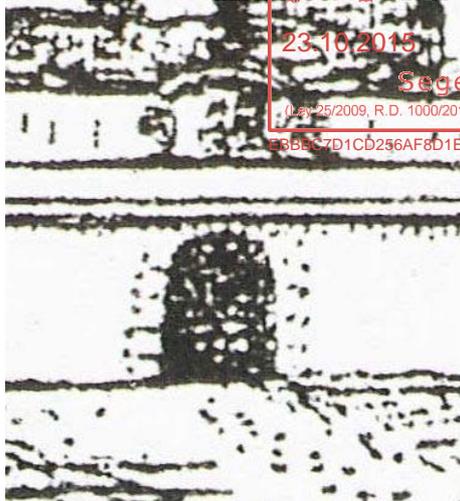
23.10.2015

11/07159/15

Segellat

(Llei 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

E8B5C7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

ALÇAT DE LA PORTA DE MALLORCA (segons Berard)

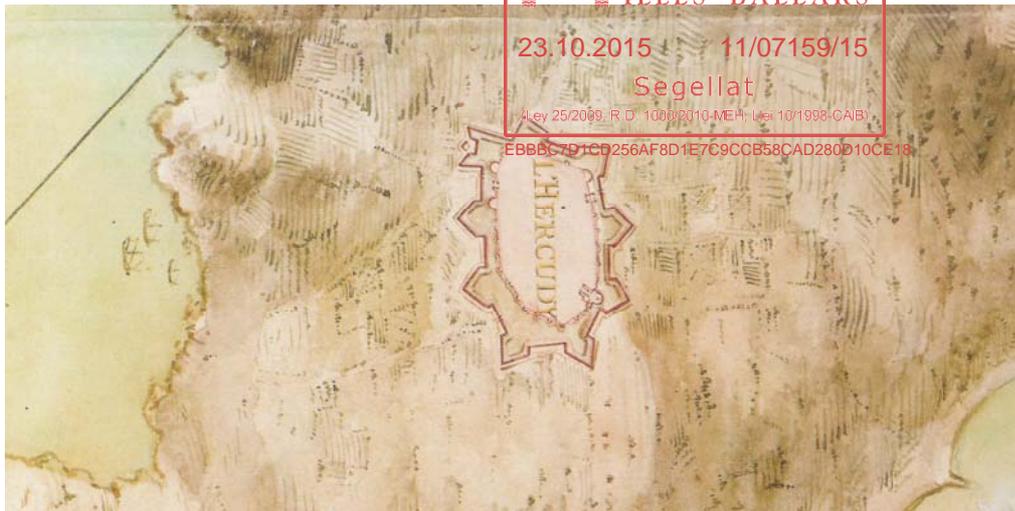

ESCU T REIAL DE LA CORONA D'ARAGÓ, DEL REGNE DE MALLORCA I DE LA CIUTAT D'ALCÚDIA. ESTAVEN A LA PORTA DE MALLORCA (1660).

Que la porta principal estigués acabada no volia dir que la resta hi estigués. Durant els anys 1667 al 1672, tenim documentada feina que es feia als valls⁹. Les obres avançaren ràpidament, i ja a un plànol del 1680 realitzat per l'enginyer francès Charles Pène, enginyer ordinari del rei Lluís XIV, apareix la ciutat d'Alcúdia fortificada amb el segon cinturó amuradat¹⁰.

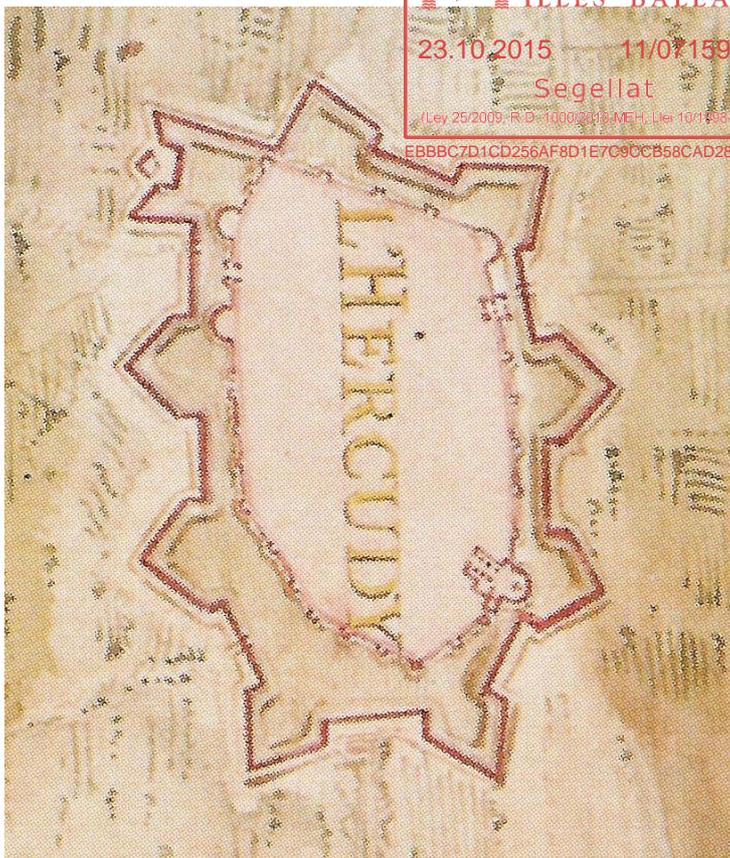
⁹ Josep Segura i Salado. *1715: L'any de la desgràcia*. Dins VII Jornades d'Estudis Locals. Alcúdia 2012. p. 150.

¹⁰ Garrido, C.; Ginard, A.; Boix, S.; Morgat, A.; Pelletier, M.; Masson, R. *L'atles de les Illes Balears de Lluís XIV*. J.J. Olañeta Editor. Palma 2010.

PLANOL DE LA CIUTAT D'ALCÚDIA. Charles Pène (1680).

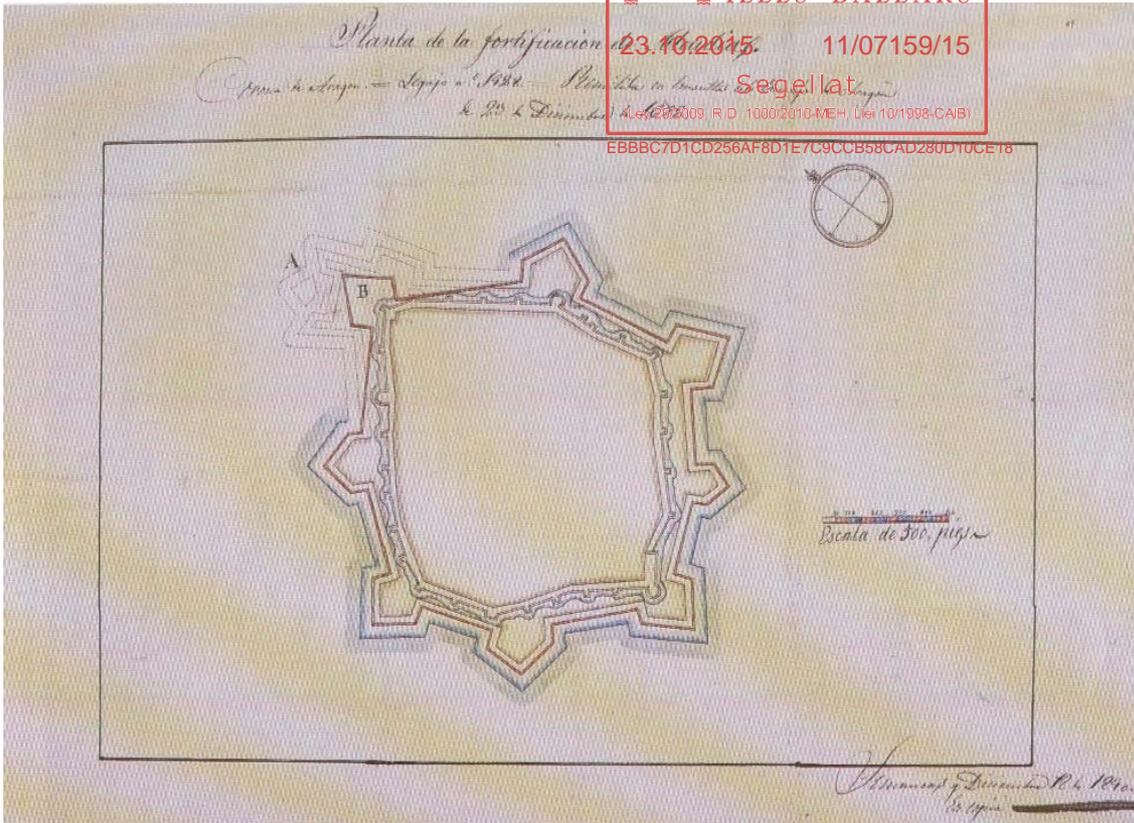
El plànol fruit de l'espionatge francès i amb finalitats òbviament militars presenta algunes incorreccions: el nombre de baluards poligonals representats es de 8, hi ha representats 2 bastions a la Porta Roja medieval, les proporcions de la ciutat i de la relació entre la primera i la segona murada no pareixen correctes, etc. Però evidentment el plànol servia a l'exèrcit francès, ja que donava una idea bastant encertada de com era la ciutat i les seves defenses.

PLANOL DE LA CIUTAT D'ALCÚDIA. Charles Pène (1680).

Arribats a 1682, encara amb l'amenaça francesa present, a iniciativa del virrei Manuel de Sentmenat Oms de Santapau i de Lanuza, es proposa construir un nou baluard, l'actual baluard de Sant Ferran, al lloc on hi havia d'haver l'hornabec, el qual devia estar començat però no acabat. El nou baluard fou conegut inicialment com a «Baluard Nou de la Quintana de la Ciutat d'Alcúdia».

PROPOSTA CONSTRUCCIÓ DEL BALUARD DE SANT FERRAN. (1682)

La construcció d'aquest nou baluard se realitzà aviat, entre 1682-1688, any en el que Manuel de Sentmenat deixà d'esser virrei. En prova de tot això s'esculpí l'escut del virrei a l'angle agut davall de la garita de la cantonada del baluard, ens consta la seva construcció, la compra del material i l'encàrrec en data 18 d'abril de 1688 a l'escultor Antoni Carbonell. Les armes de l'escut dels Sentmenat són: «de roig, tres carteles d'argent carregades d'un vol blau».

El baluard de Sant Ferran, es l'únic que ens ha arribat complet, ja al seu interior al segle XIX s'hi construï la plaça de toros, fet que garantí la seva conservació. Es l'únic baluard que no tenia vall, ja que estava col·locat dins el que havia d'esser l'hornabec que ja tenia executat el seu propi vall.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

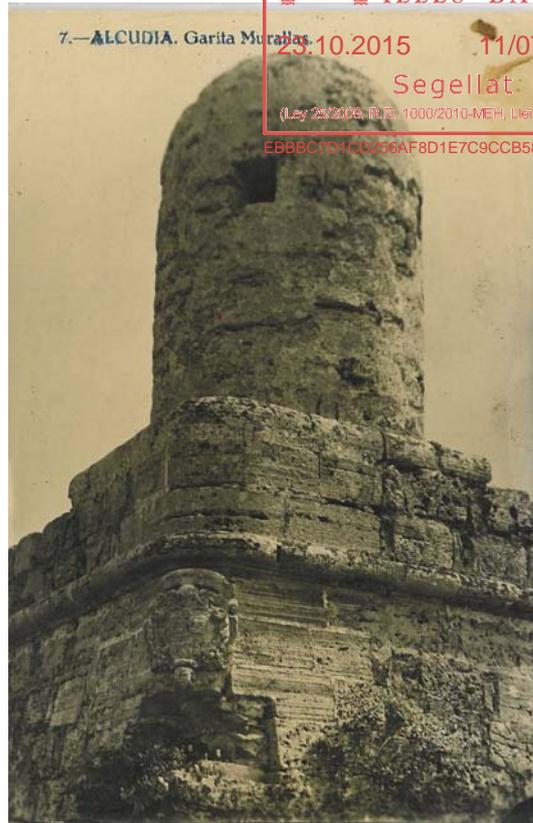
23.10.2015

11/07159/15

Segellat

(Ley 24/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Dec 10/1998-CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

BALUARD DE SANT FERRAN AMB L'ESCUT DEL VIRREI

ESCUT DEL VIRREI MANUEL DE SENTMENAT. (1688)

Amb la construcció del baluard de Sant Ferran restava completa la llista de baluards de la segona murada d'Alcúdia:

- 1- Baluard del Rei.
- 2- Baluard de la Reina.
- 3- Baluard de Sant Ferran.
- 4- Baluard de Santa Maria.
- 5- Baluard de Sant Felip.
- 6- Baluard de Sant Lluís.
- 7- Baluard de Santa Teresa.
- 8- Baluard de Sant Antoni.

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

BALUARDS SEGON RECINTE ENMURADAT final segle XVII

LA CULMINACIÓ DE LA FORTIFICACIÓ D'ALCÚDIA. PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XVIII.

A principis del segle XVIII, la mort sense descendència del rei Carles II, abocà a Europa a la guerra de Successió. Alcúdia com la resta de Mallorca, abraçà la causa austracista. Arribats al 1715, Mallorca era el darrer reducte que quedava a l'Arxiduc. La retirada d'Anglaterra del conflicte donà via lliure a la flota francesa i espanyola, per atacar l'illa. Alcúdia se reforçà militarment i la segona murada es preparava per a passar la prova per a la que havia estat dissenyada. En aquells moments, principis del segle XVIII, la ràpida evolució de l'artilleria, ja no garantia que la defensa d'Alcúdia es pogués fer des de les murades de la mateixa ciutat, la cada vegada major distància de foc va fer que ara la primera línia de defensa de la ciutat s'hagués d'avançar fins a la mateixa costa, on s'havia de concentrar l'artilleria, fou el moment en que es construïren les bateries de Manresa, Tacàritx, i l'illa d'Alcanada¹¹.

Però el 16 de juny de 1715, part de l'exèrcit franco-espanyol comandat pel general d'Asfeld, no s'atracà a Alcúdia per mar, sinó que desembarcà a Cala Llonga a Santanyí. El virrei marquès de Rubí reaccionà manant a l'exèrcit abandonar Alcúdia per a concentrar tropes per a defensar Palma. Així, les tropes alemanyes, el batalló i la unitat de cavalleria, que hi havia a Alcúdia partiren per a defensar la capital.

El 19 de juny de 1715 l'exèrcit borbònic arriba per terra davant Alcúdia i gran part de la flota, abans dispersa, es concentra a la badia, desembarcant la resta de l'exèrcit, en total més de 10.000 soldats professionals, muntant el campament al lloc de la Pover, requisant tot els aliments que poden trobar als camps d'Alcúdia. En reconèixer les murades de la ciutat son rebuts a canonades. A l'horabaixa, d'Asfeld envia un tambor amb una carta al capità Governador d'Alcúdia, Francesc Tomàs, exigint el lliurament de la ciutat, el dia 20 després d'una sèrie de negociacions Alcúdia es rendeix. D'Asfeld entra a la ciutat.

D'aquesta guerra, en coneixem dos plànols de la ciutat realitzats per els enginyers del servei d' informació e intel·ligència de l'exèrcit francès. El que

¹¹ Aparicio Pasqual, Àngel. *Les bateries costaneres de la badia d'Alcúdia. El llegat dels enginyers militars (s. XVIII-XIX)*. V Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Alcúdia. Alcúdia 2007.

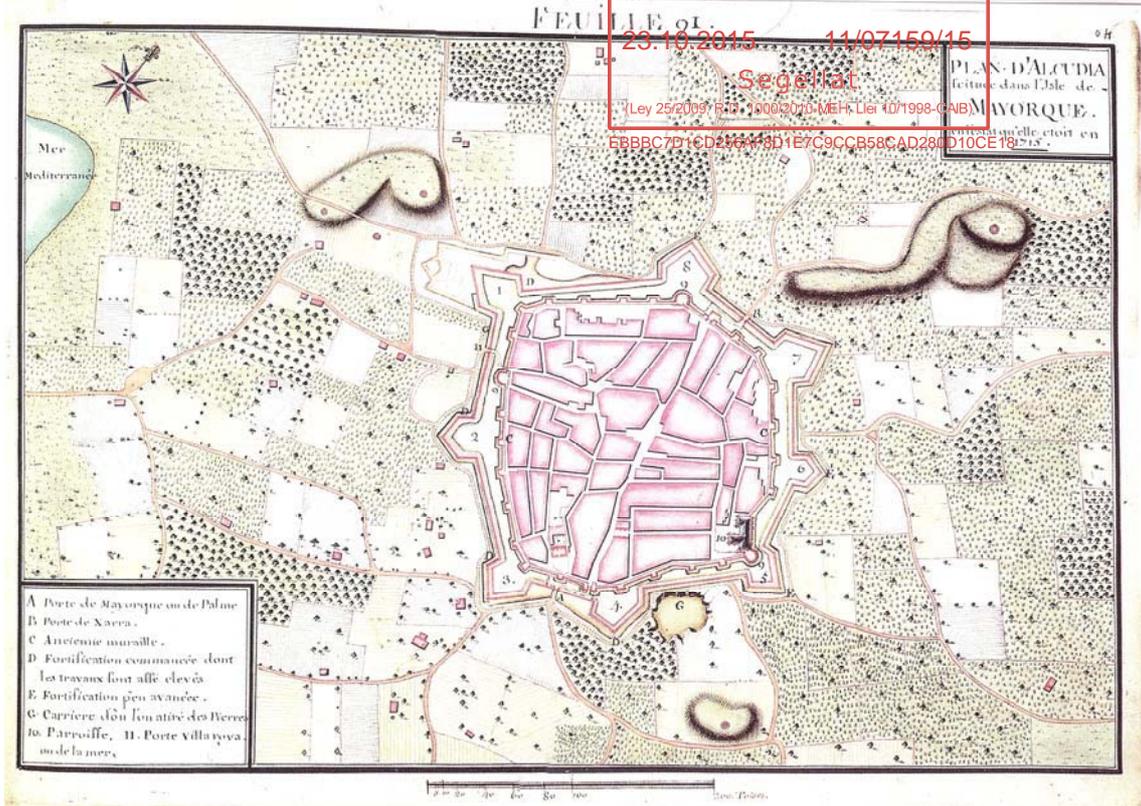
apareix al diari de l'enginyer brigadier francès Lozières d'Astier¹² que durant els mesos de març i abril de 1715 reconeix la costa mallorquina recollint informació i cercant llocs per al desembarcament de l'exèrcit franco-espanyol. L'altre plànol es el que forma part del *Recueil des Plans des Principales Places du Royaume d'Espagne depuis 1694 jusque 1721 où nous sommes*, conegut com a *Atles Massé*¹³, conjunt de plànols recopilats per l'enginyer militar i cartògraf Claude Massé.

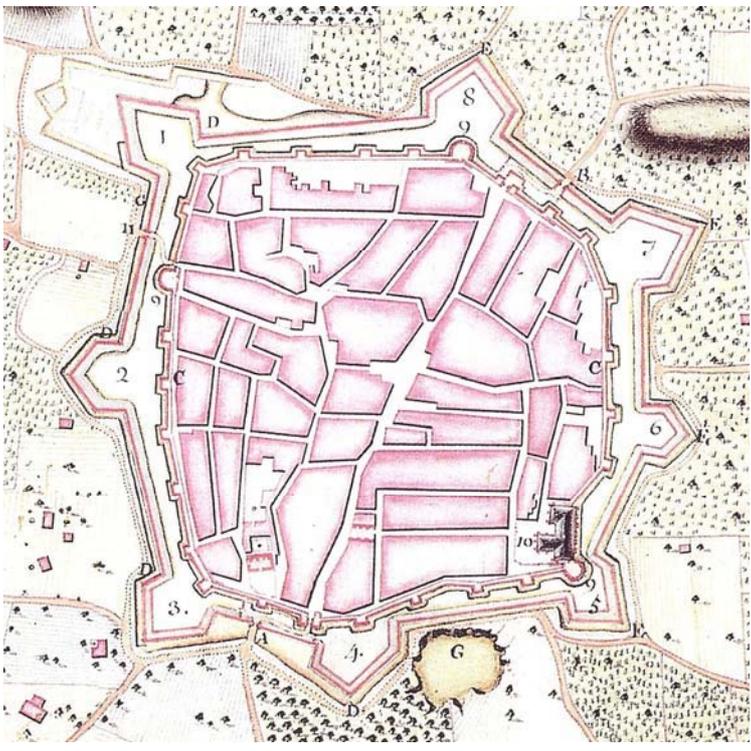
ALCUDIA, EXERCIT D'EN D'ASFELD. Brigadier Lozières d'Astier (1715).

¹² Juan Saurina, Joan. *El desembarcament d'Asfeld i la capitulació d'Alcúdia*. VI Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Alcúdia 2010.

¹³ Bonet Correa, Antonio. *Cartografía militar de plazas fuertes y ciudades españolas*. S. XVII-XIX. Planos del Archivo Militar Francés.

ALCUDIA, ATLAS MASSÉ. (1715)

ALCUDIA, ATLAS MASSÉ detall. (1715)

La principal característica d'aquest plànols es la seva fidelitat. Per primera vegada surt representada la porta de Vila-roja de la segona murada i ens dona la informació que al 1715 els baluards de Sant Antoni, del Rei, de la

Reina i de Sant Ferran estaven pràcticament acabats, provists de terraplens i operatius, mentre que als baluards de Santa Maria, Sant Felip, Sant Lluís i de Santa Teresa les obres no estaven ni molt menys acabades i tenien un caràcter mes provisional. Als plànols també surt grafiada la pedrera del Clot, d'on s'extreia gran part de la pedra per a la fortificació.

Després de la derrota de la guerra de Successió, des del primer moment el nou poder manifestà la voluntat de mantenir la fortificació, tenim documentades obres de reparació el 1721. La ciutat d'Alcúdia pel seu estatus de plaça forta i per la proximitat amb Menorca, en poder britànic des de 1708, es convertí en una mena de caserna militar, amb oficials i centenars de soldats, als que la població havia de servir i allotjar. Això juntament amb altres factors com el tancament del port¹⁴, agreujà la crisi de la ciutat que havia començat a finals de segle XVII¹⁵, culminant en la greu situació demogràfica del segle XVIII¹⁶. A partir del decret de Nova Planta, al comandament de la ciutat hi havia la figura del Governador, càrrec ocupat per militars professionals forans. Aquest militars realitzaren una tasca ingent documentant e informant sobre l'estat de les defenses de la ciutat i la seva costa que ens permet tenir una imatge bastant fidel de l'estat de la murada al segle XVIII.

Així de 1726 tenim un aixecament de la murada realitzat per l'enginyer militar d'origen francès Simón Poulet de Montsoison¹⁷, fet per a un informe i reconeixement que feu a la fortificació d'Alcúdia a petició del tinent de general Gregori Gual de Pueyo. Els dibuixos contenen nombroses seccions. A Alcúdia estigué acompanyat pel també enginyer expert en fortificacions Lluís Mevoillon.

¹⁴ Domingo, Antoni i Druguet, Glòria. *El moll del Port Major d'Alcúdia. el primer nucli i les seves instal·lacions fins a la fi del s. XIX.* dins III Jornades d'Estudis locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia. 2004.

¹⁵ Pere Ventayol Suau. *Història d'Alcúdia* Tom I, p. 380. A.M.A. *Determinacions de Consell 4 febrer 1674.*

¹⁶ Serra i Cifre, Francisca M^a. *Alcúdia al s. XVIII i primera meitat del XIX.* Ajuntament d'Alcúdia 1988.

¹⁷ Nascut a França, participà a campanyes a Flandes, expert en fortificacions de campanya participà al setge de Barcelona com a enginyer en cap. Després serví a Sicília on fou ascendit a tinent coronel. Després a Cardona, passant després a Mallorca, Catalunya, Itàlia. Ascendit a enginyer principal tornà a Mallorca per a fer l'informe d'Alcúdia esmentat. Aparicio Pasqual, Àngel. *Les bateries costaneres de la badia d'Alcúdia. El llegat dels enginyers militars (s. XVIII-XIX).* V Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Alcúdia. Alcúdia 2007.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

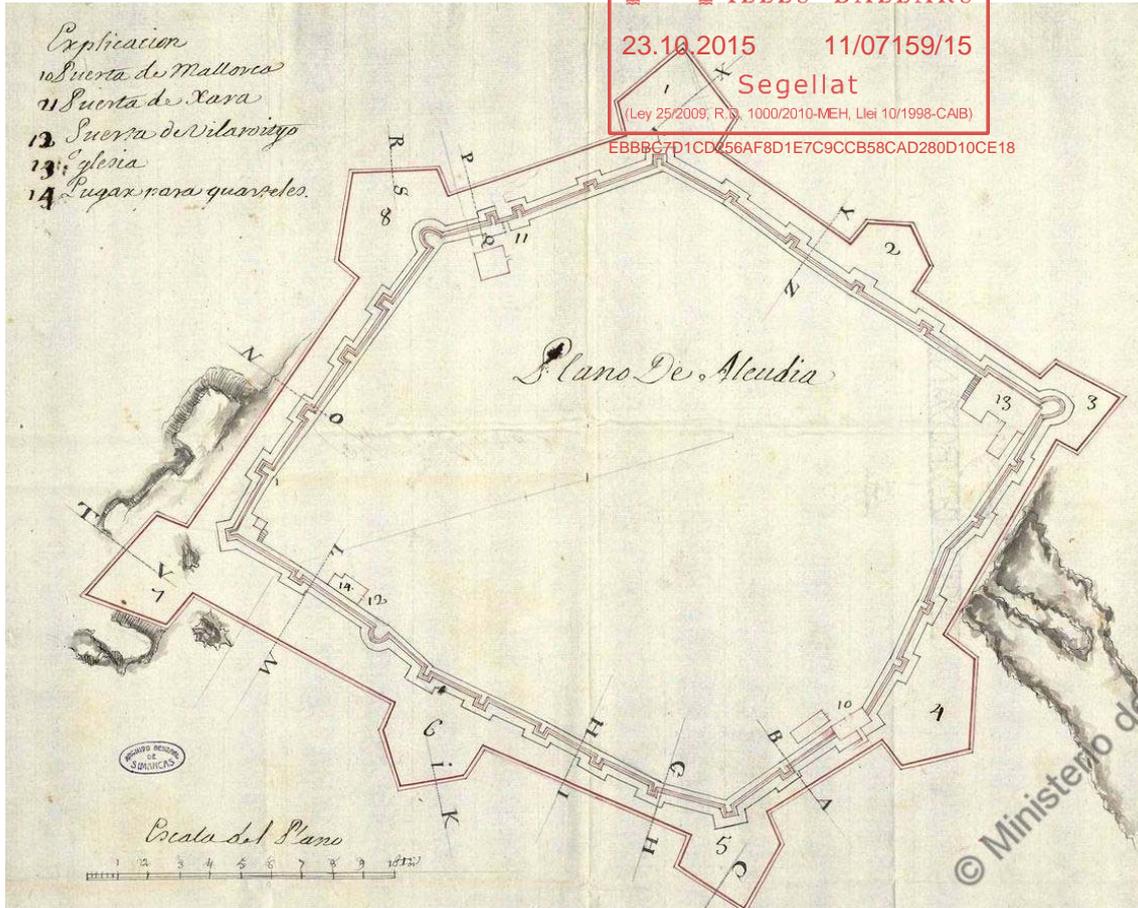
23.10.2015

11/07159/15

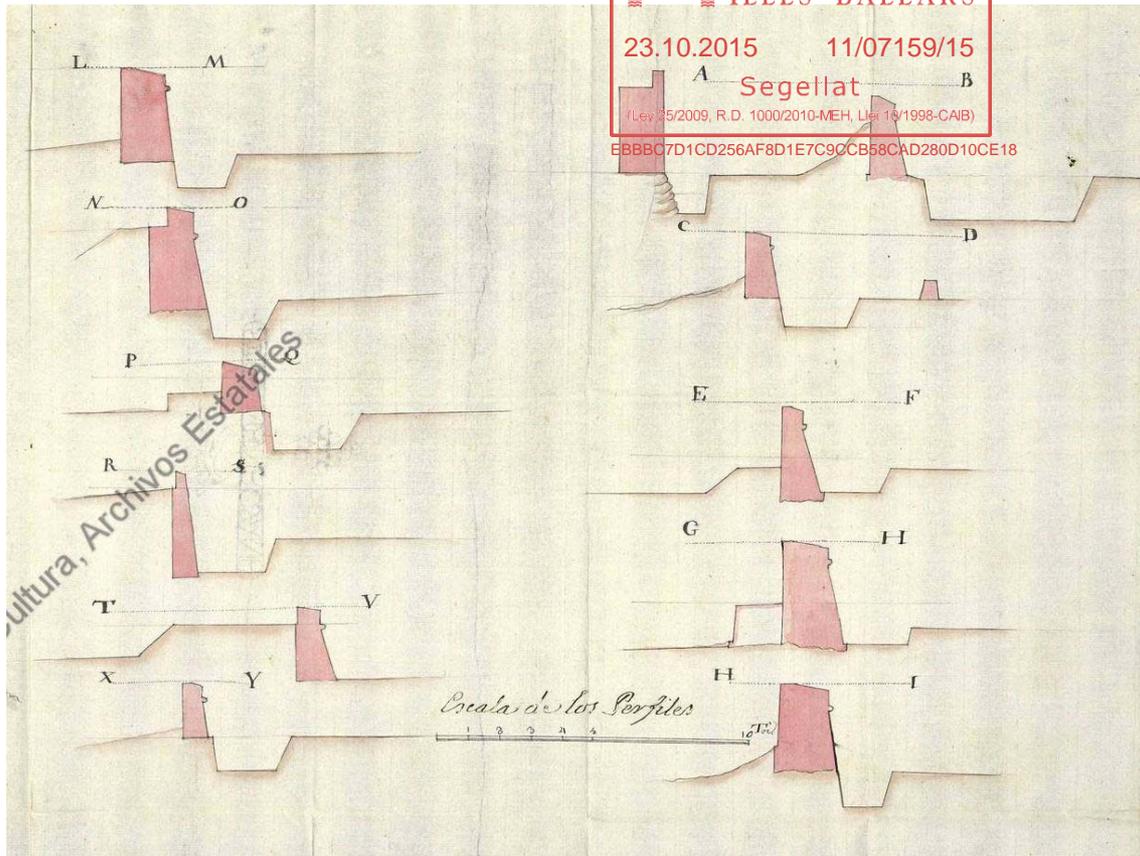
Segellat

(Ley 25/2009, R. D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBB8C7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

ALCUDIA, SIMON POULET DE MONTSOISON. (1726)

ALCUDIA, SIMON POULET DE MONTSOISON. (1726)

Del 1736 tenim l'aixecament fet per Esteban Marillat. D'aquest podem destacar algunes seccions, la situació dels cossos de guàrdia i un alçat del baluard de Santa Maria, molt deteriorat en aquell moment.

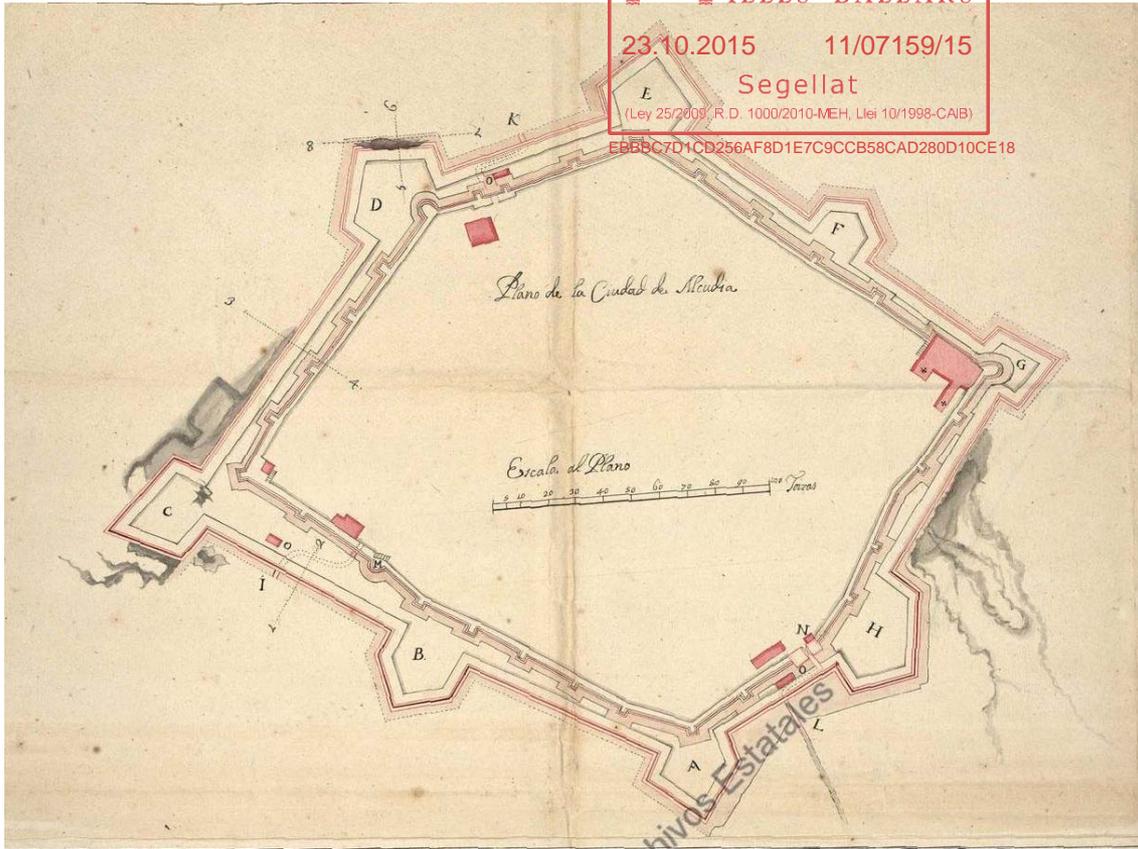
23.10.2015

11/07159/15

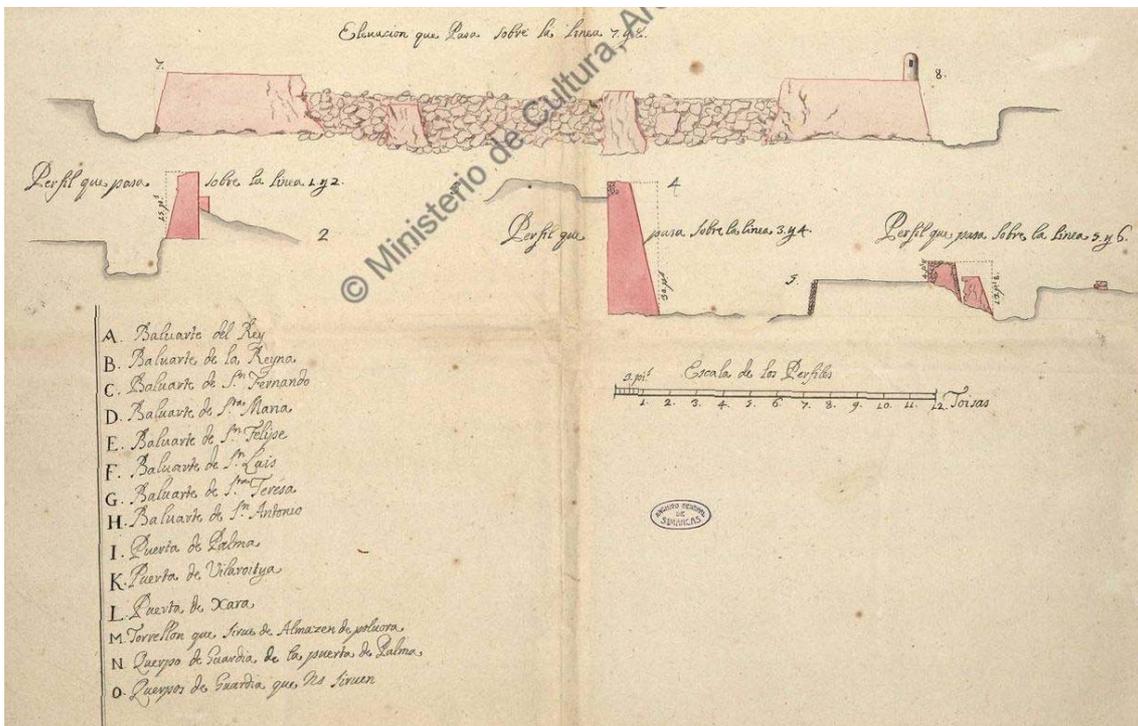
Segellat

(Ley 25/2008, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBB5C7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

ALCUDIA, ESTEBAN MARILLAT. (1736)

ALCUDIA, ESTEBAN MARILLAT. (1736)

A l'any 1738, era l'enginyer també d'origen francès Carles Beranguer¹⁸, destinat a Mallorca, el qui feia un plànol de la murada d'Alcúdia, quan valorava el nivell defensiu de la ciutat i la seva costa a un informe en previsió d'un atac enemic¹⁹.

ALCUDIA, CARLES BERANGUER. (1738)

El plànol d'en Beranguer mostra algunes incorreccions, ja que confon el nom dels baluards i la seva posició, tal vegada per això, quan ens informa de quins son els baluards i cortines que tenien una alçada i qualitat inferior, el llistat es diferent del que aportaven els plànols francesos de 1715. Ens informa que la porta de Vila-roja esta tancada. El document presenta una relació de l'artilleria existent a Alcúdia, tant a les bateries costaneres com als baluards de la murada.

¹⁸ Nascut a Rouen el 1698, havia participat en la construcció de la Ciutadella de Barcelona i altres fortificacions a Càller i a la Cerdanya. El 1737 fou destinat a Mallorca en funció d'enginyer en cap. Aparicio Pasqual, Àngel. *Les bateries costaneres de la badia d'Alcúdia. El llegat dels enginyers militars* (s. XVIII-XIX). V Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Alcúdia. Alcúdia 2007.

¹⁹ *Relación de consistencia de la Plaza de Alcúdia, de sus dos puertos colaterales con descripción de los cabos, calas y demás particularidades notables de ellos, y de su territorio.* Vegeu: Ordinas Marcé, Gabriel i Rotger Moyà, Francesca, *La defensa d'Alcúdia el 1738, una descripció militar de la ciutat i la costa*, III Jornades d'Estudis Locals.

Entre altres mesures, proposa construir un magatzem de pólvora sobre la porta de Mallorca de la primera murada, *en caso de demolerse el recinto exterior de la plaza como conviene* (sic.), ~~es doncs el primer document~~ on ja es posa en crisi el segon recinte amuradat. Berenguer considerava inviable econòmicament adaptar la segona murada i fer-la efectiva: s'havia de reforçar quasi la meitat del recinte, des del bastió de Santa Maria fins el de Sant Antoni *de débiles gruesos, construido de pésima mezcla*, ja que era incapaç de sostenir el terraplè necessari que encara estava sense col·locar, també s'havien d'expropiar moltes terres de bona qualitat per ampliar el vall i el glacis. Finalment considera més factible, demolir la segona murada i reduir la fortificació al primer recinte i anar adobant-lo a poc a poc sense grans despeses. Per l'informe ens assabentem que ja es notaven els efectes de la decadència de la ciutat, fruit de la militarització i del tancament del port, que *haviendo dentro de la plaza tantas casas arruinadas y abandonadas, que serien aprofitades, hoy son de ningún valor podrase con el tiempo ir formando un buen terraplén paralelo...*

A un altre plànol, aquest de data i autor desconegut, però realitzat probablement a mitjans del segle XVIII. Contràriament, proposa millores defensives al segon recinte amuradat, o senzillament mostra com hauria d'esser la fortificació acabada. Coincideix amb l'època en que s'havia de potenciar la fortificació d'Alcúdia, Menorca era en mans britàniques, la costa nord de Mallorca era la frontera, Alcúdia i les bateries costaneres eren l'avançada de la defensa de l'illa. Es temia que si Alcúdia caigués en mans britàniques podia esser utilitzada com a punta de llança contra tota l'illa de Mallorca. També es reforçaren les fortificacions alcudienques coincidint amb l'Expedició de Maó de 1741, intent espanyol de conquesta de l'illa de Menorca. En aquesta època Alcúdia arribà a tenir 52 peces d'artilleria grosses.

Al plànol apareix també un llistat de quins son el baluards que estan més acabats i quins no. Els que estaven completament acabats eren el de Sant Antoni, el del Rei i el de la Reina. Els altres tenien mancances, a alguns els hi faltava la meitat del gruix del mur, que acabat havia d'esser de *un paso geométrico*, a altres els hi faltava alçada i altres estaven *mediocremente terraplenados*.

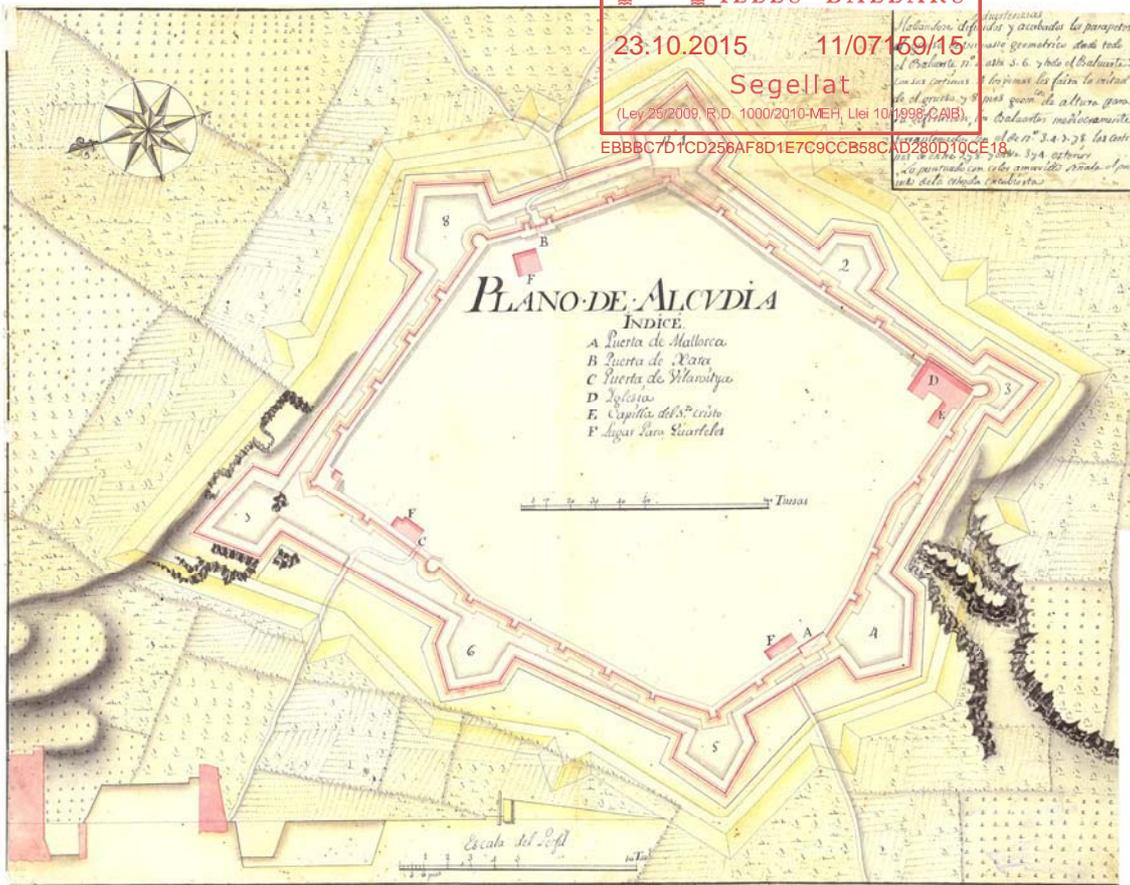
23.10.2015

11/07/59/15

Segellat

(Llei 26/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAB)

EBB8C7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CD280D10CE18

ALCUDIA, ANÒNIM. (s. XVIII)

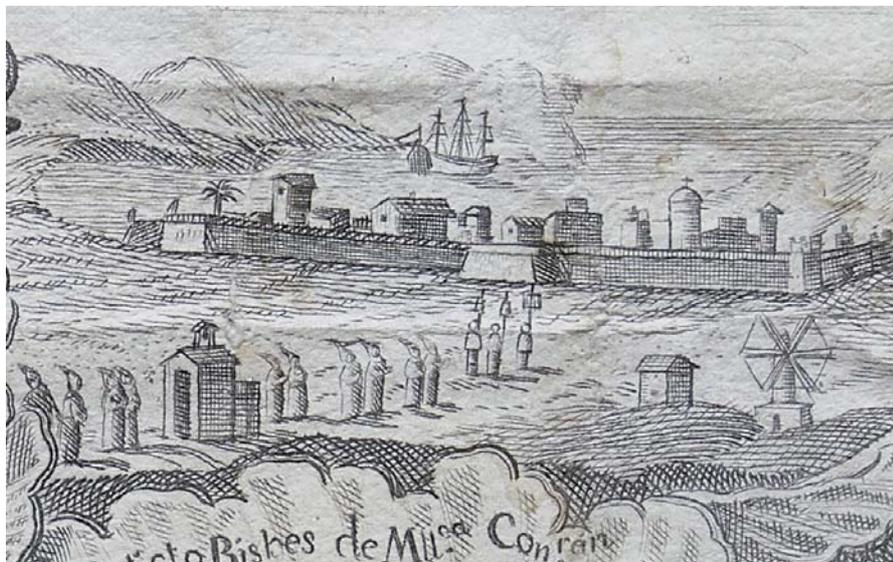
El més interessant d'aquest plànol es però la secció i extensió que proposa pel recinte acabat, en la qual apareix dibuixat el camí cobert, la estacavalla i el glacis exterior a la segona murada. Tot això també apareix dibuixat a la planta de la ciutat, formant una altra protecció concèntrica a la ciutat. Es l'únic plànol que hem localitzat on està dibuixat quin hauria d'esser l'estat final de la fortificació projectada.

A un ex-vot del segle XVIII conservat al Puig de Pollença, podem apreciar la importància que tenia el camí cobert i el mur del glacis a la fortificació.

LÁMINA 55. Exvoto dedicado a la Virgen del Puig de Pollensa. Vuelco de un carro de transporte de viajeros. Tela (62 × 45 cm.). Santuario del Puig de Pollensa. Siglo XVIII.

La imatge icònica de la ciutat, en el moment que podem considerar com de la culminació de la fortificació, quedava fixada per la murada, tal com ho demostren totes les representacions, fidedignes o no, que tenim de la ciutat.

ALCUDIA, GOIG DEL SANT CRIST. (1751)

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

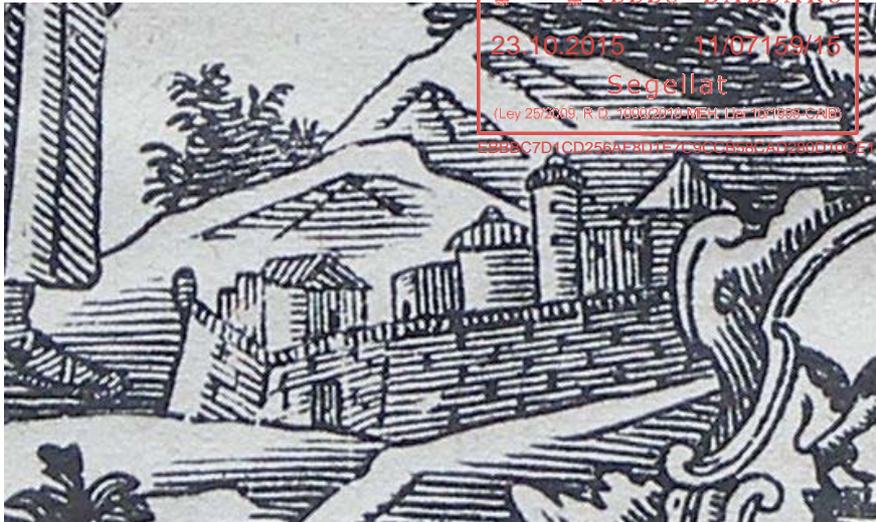
23.10.2015

11/07159/15

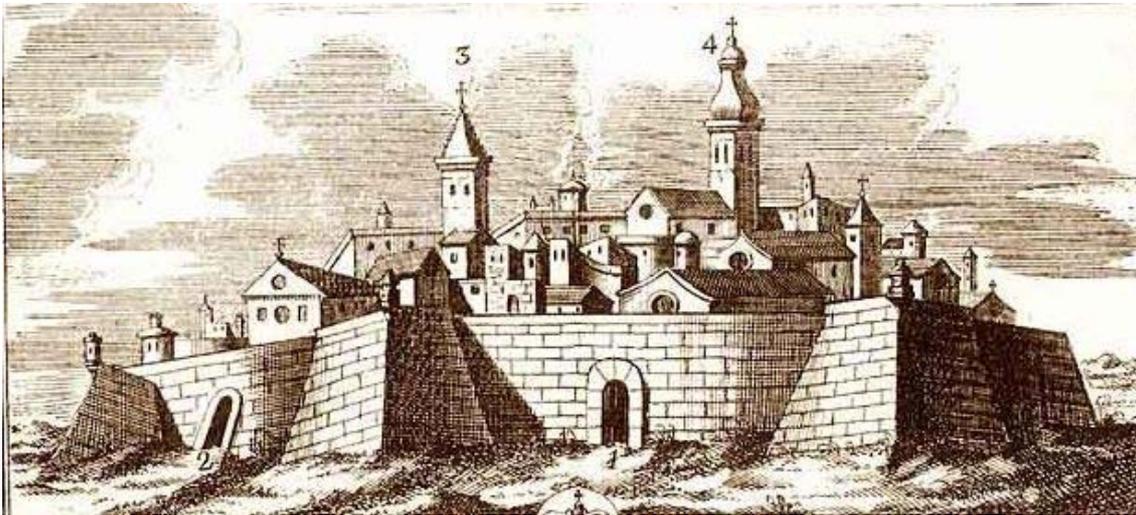
Segellat

(Ley 25/2009 R.O. 1000/2010 M.E. D.L. 10918/03 C.A.B.)

E959C7D1CD256AE8D1E7C9CC88A6A2800D0CE78

REPRESENTACIO ICONICA D'ALCUDIA. Impremta Guasp (S. XVIII)

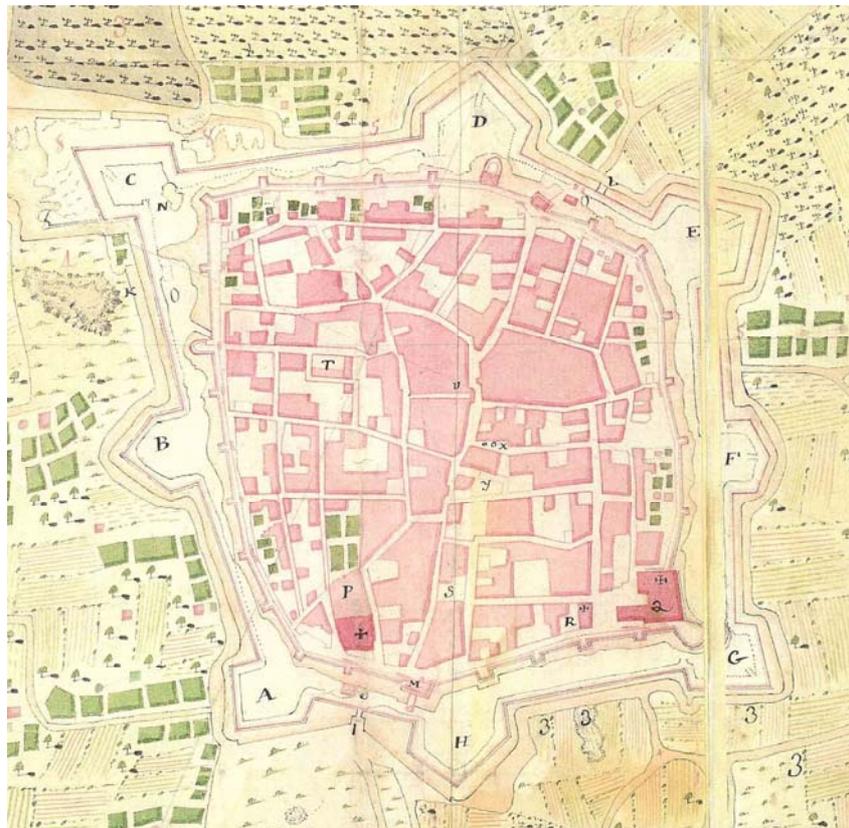

REPRESENTACIO ICONICA D'ALCUDIA. Atlante Español (1779)

DECADÈNCIA DE LA FORTIFICACIÓ D'ALCÚDIA. PRIMER INTENT DE DEMOLICIÓ.

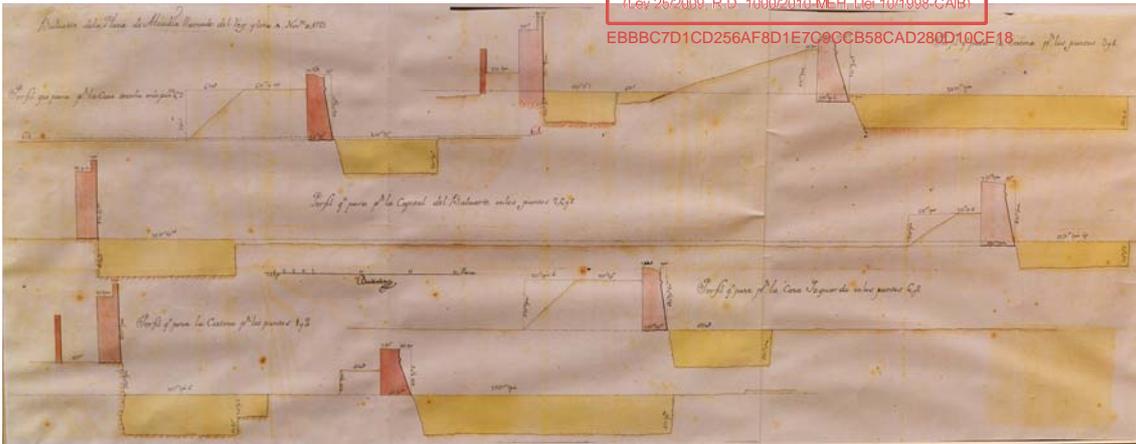

El treball fet per l'enginyer militar ~~Joan Ballester Zafra~~²⁰ mereix una menció especial, ja que es el que ens ha deixat la feina de documentació de la murada més detallada i voluminosa. Joan Ballester després de servir a altres llocs, tornà a la seva Mallorca natal el 1739 on fou nomenat director de fortificacions. Realitzà nombrosos plànols de diverses fortificacions del nostre terme. Durant els anys 1753-1754 fou quan Ballester se concentrà en el projecte de fortificació i defensa de la nostra ciutat i la seva costa. Realment però tota la feina de Ballester coincideix temporalment, any 1753, quan el ministre de la Guerra Duque de Montemar, ordenà fer un *tanteo del coste que tendrá el demoler las murallas exteriores*, es a dir que la finalitat de la feina d'en Ballester, no era la de millorar la fortificació de la ciutat, l'objectiu era calcular el cost que tendria la demolició del segon recinte. Tot això acompanyat amb projectes de millora de les bateries costaneres.

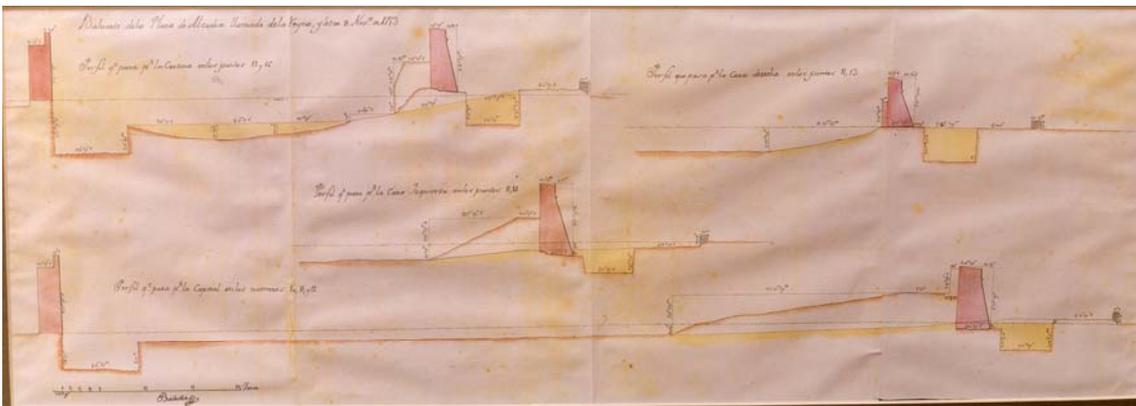

ALCÚDIA, JOAN BALLESTER. (1753)

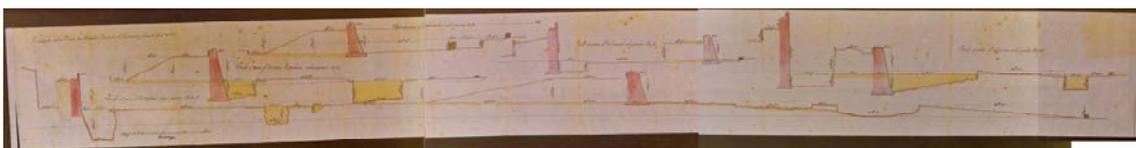
²⁰ Va néixer a Palma el 1688, ingressà a l'exèrcit als 17 anys. Formà part de l'expedició de Felip V el 1715. Aparicio Pasqual, Àngel. Les bateries costaneres de la badia d'Alcúdia. El llegat dels enginyers militars (s. XVIII-XIX). V Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Alcúdia. Alcúdia 2007. La Guerra de successió a Mallorca 1700-1715, p. 123-124. Servei Arxius i Biblioteques, Palma 2006.

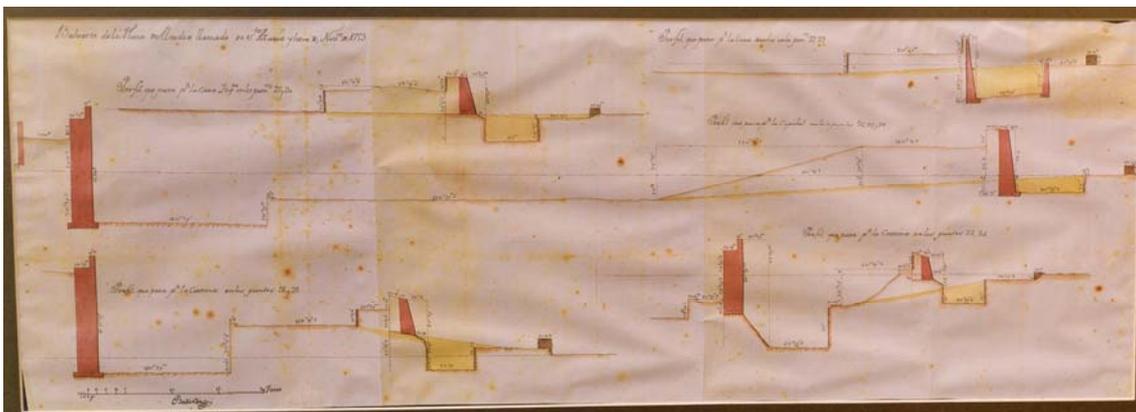
SECCIONS BALUARD DEL REI, JOAN BALLESTER. (1753)

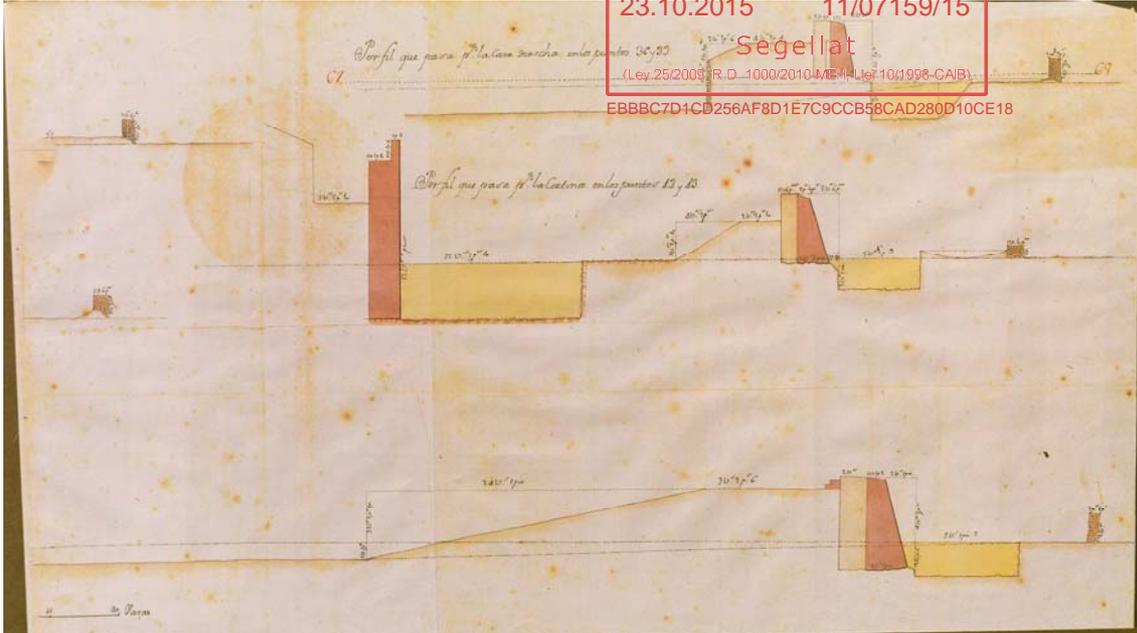
SECCIONS BALUARD DE LA REINA, JOAN BALLESTER. (1753)

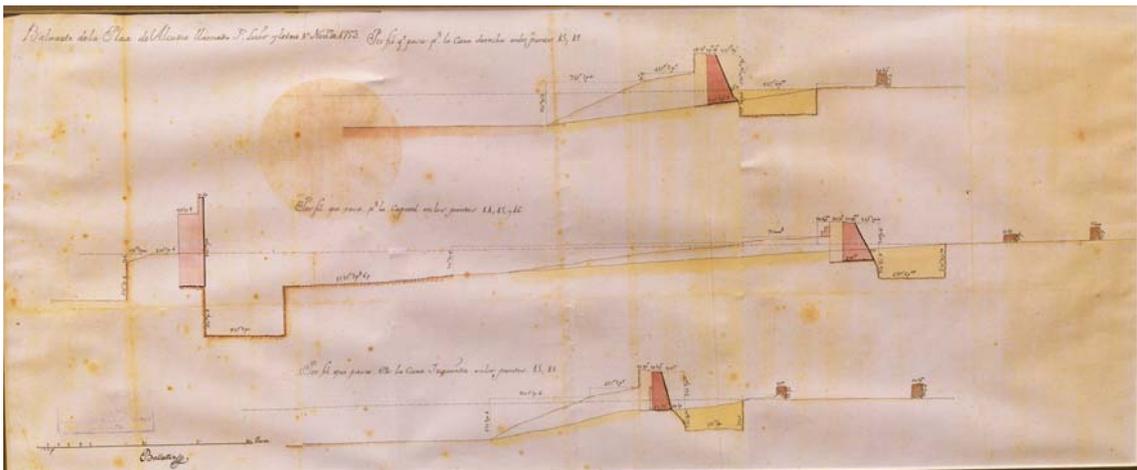
SECCIONS BALUARD DE SANT FERRAN , JOAN BALLESTER. (1753)

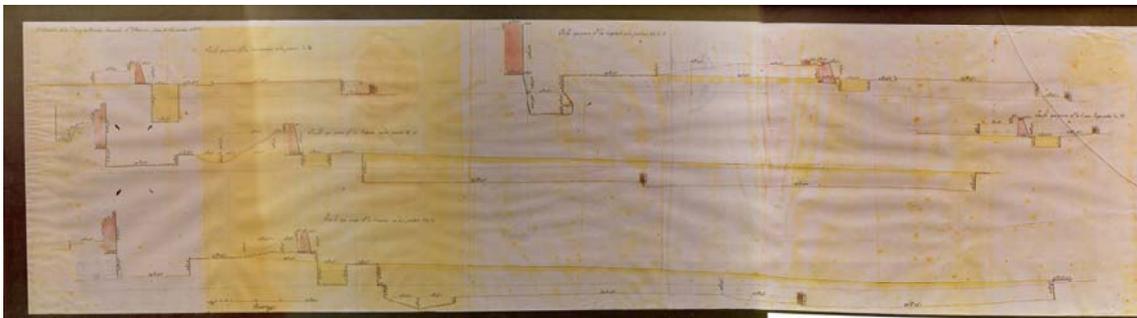
SECCIONS BALUARD DE SANTA MARIA, JOAN BALLESTER. (1753)

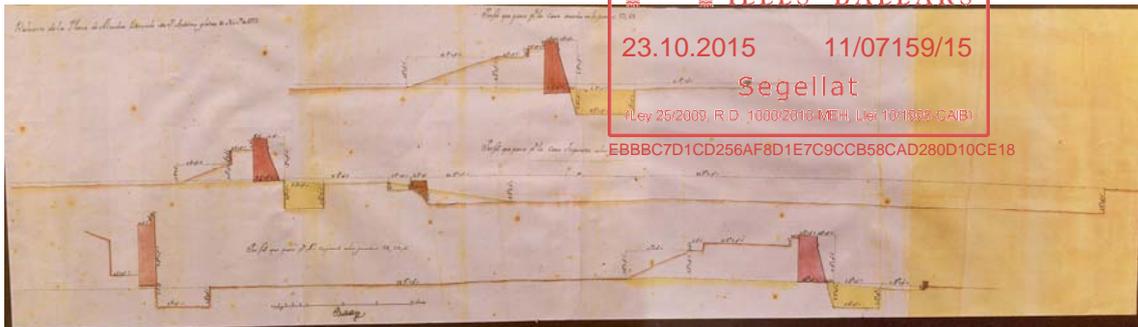
SECCIONS BALUARD DE SANT FELIP, JOAN BALLESTER. (1753)

SECCIONS BALUARD DE SANT LLUÍS, JOAN BALLESTER. (1753)

SECCIONS BALUARD DE SANTA TERESA, JOAN BALLESTER. (1753)

SECCIONS BALUARD DE SANT ANTONI, JOAN BALLESTER. (1753)

Ballester, conclou que el segon recinte amuradat es completament inútil. Així redactà l'any 1759 un informe escrit on diu: *tiene dos recintos, uno antiguo con Torreones y Cubos y el otro de forma cuadrangular mucho más defectuoso que el antecedente, hecho de poco tiempo sin razón, regla ni motivo alguno, para hazer el gasto de su mala construcción y obligaciones que trae consigo. Fue fundada esta Plaza entre dos bahías, que no solo no las defiende, sino que no las vee. Con muchos pantanos y albuferas inmediatas que destruyen la Guarnición. No tiene en su centro Almacenes, ni Cuarteles para más de cien hombres. Los exteriores de esta Plaza se reducen a un simple foso, muy estrecho tanto en uno como en los otro recinto paralelos a las Murallas. Su terreno en los contornos totalmente contrario para la defensa.*

Para esta Plaza, en la inteligencia de que no conviene emplear caudales para fortificarla, sino reparar sus murallas antiguas e interiores, con que estará el Pueblo fuera de insulto, y demoliendo las exteriores.

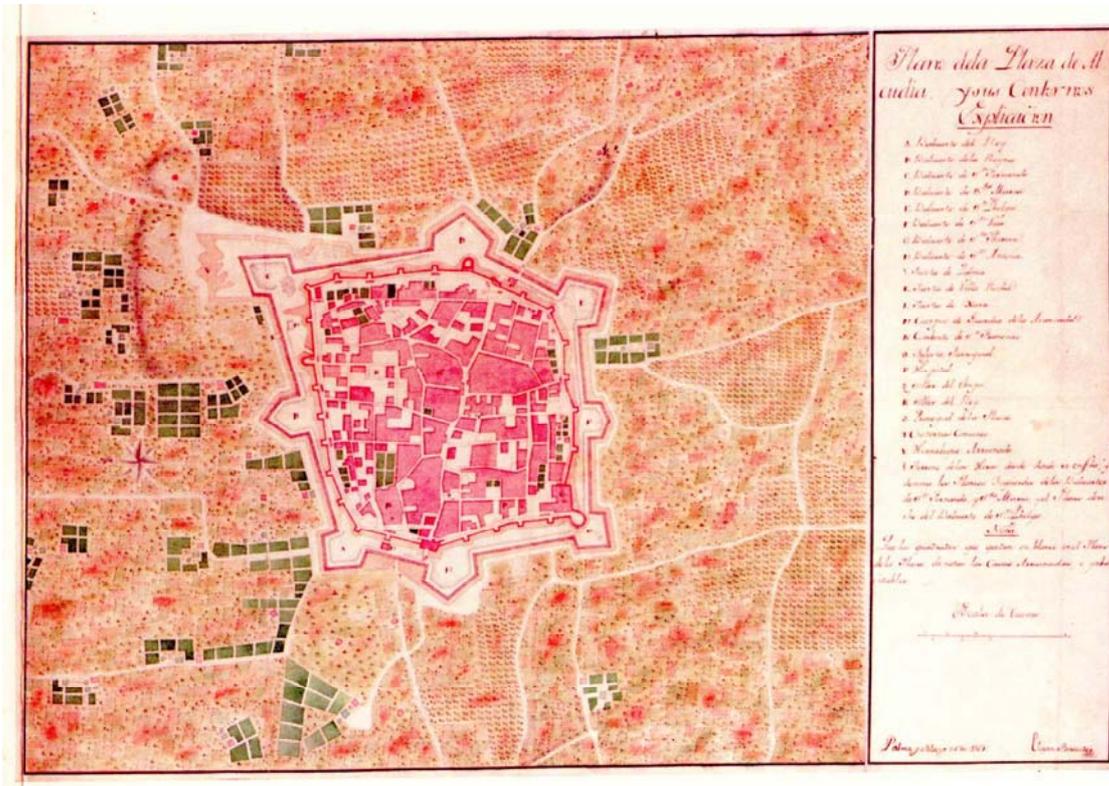
Ballester, evidencia en aquest informe la impossibilitat que va tenir el recinte fortificat d'Alcúdia d'adequar-se als avenços i les noves tècniques bèl·liques. Ballester opta per abandonar y demolir el segon recinte amuradat d'Alcúdia i concentrar tots els esforços en millorar les bateries costaneres.

Els informes de Joan Ballester acabaren amb la resolució del ministre de la Guerra de Ferran IV, Marqués de la Ensenada, de 1754, que conclou, *no solo que se repare el recinto interior, sino que se ha resuelto que se abandone el recinto moderno.* Es a dir, pel seu elevat cost s'optava per l'abandonament del segon recinte i no per la seva demolició.

Joan Ballester ens deixà un altre plànol del recinte fortificat realitzat alguns anys després, el 1761. En aquest estan representats els elements defensius, camins, conreus, horts, sínies, etc. I el que es de destacar ja es fixa

en el deteriorament de la mateixa ciutat, a una nota del plànol diu: *Que los quadrados que quedan en blanco en el Plano de la Plaza, de notar Casas Arruinadas e Ynhabitables.*

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

ALCUDIA, JOAN BALLESTER. (1761)
plànol "plaza de Alcudia y sus contornos"

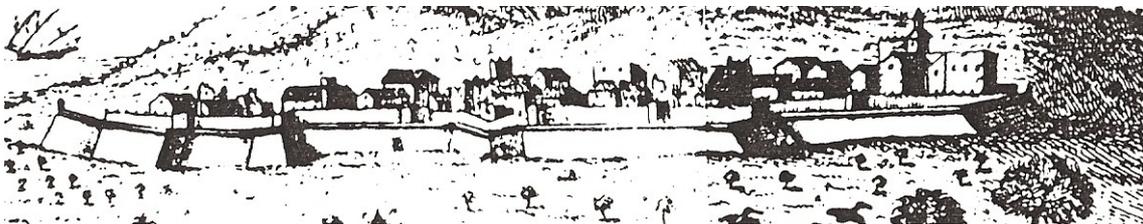

ABANDÓ DE LA FORTIFICACIÓ D'ALCÚDIA.

La fortificació de la segona murada ja no tenia valor militar. Ara l'amenaça que podia representar un atac des del mar o des de Menorca, era coberta per les bateries costaneres. A pesar doncs de que Menorca canvià de mans britàniques a franceses el 1755, retornant a mans britàniques el 1761, conquistada pels franco-espanyols el 1781, retornada al britànics el 1798 i definitivament en mans espanyoles des de 1802, Alcúdia ja no hi jugava cap paper, a un informe de l'any 1770 del mariscal Pedro Zermeño parla de la *Plaza de Alcúdia enteramente abandonada ...en la imposibilidad de ponerse en estado de defensa...* El 1777, segons el comte de Rodezno se retirà de la plaça la major part de l'artilleria²¹ i només quedava a Alcúdia una petita guarnició.

A finals del s. XVIII no només era la murada la que estava abandonada, pareixia com si tota la ciutat ho estes, donada l'extrema situació crítica a que s'arriba, s'obre el debat sobre la conveniència de donar un nou impuls a Alcúdia, i es proposen una sèrie de mesures que permetin un canvi de rumb, com serien la rehabilitació del Port i creació del Llatzeret, ajudes econòmiques i fiscals per el foment de la repoblació de la Ciutat, i la dessecació de l'Albufera²².

La relació, tant de la crisi, com de la seva resolució, amb el tema del Port, és directe²³, ja que Carles III a la Reial Cèdula de 22 de Maig de 1779, fa referència de manera destacada al restabliment i habilitació del Port marítim i Duana de la ciutat d'Alcúdia. Finalment el 1785 es dictà la Pragmàtica de repoblació.

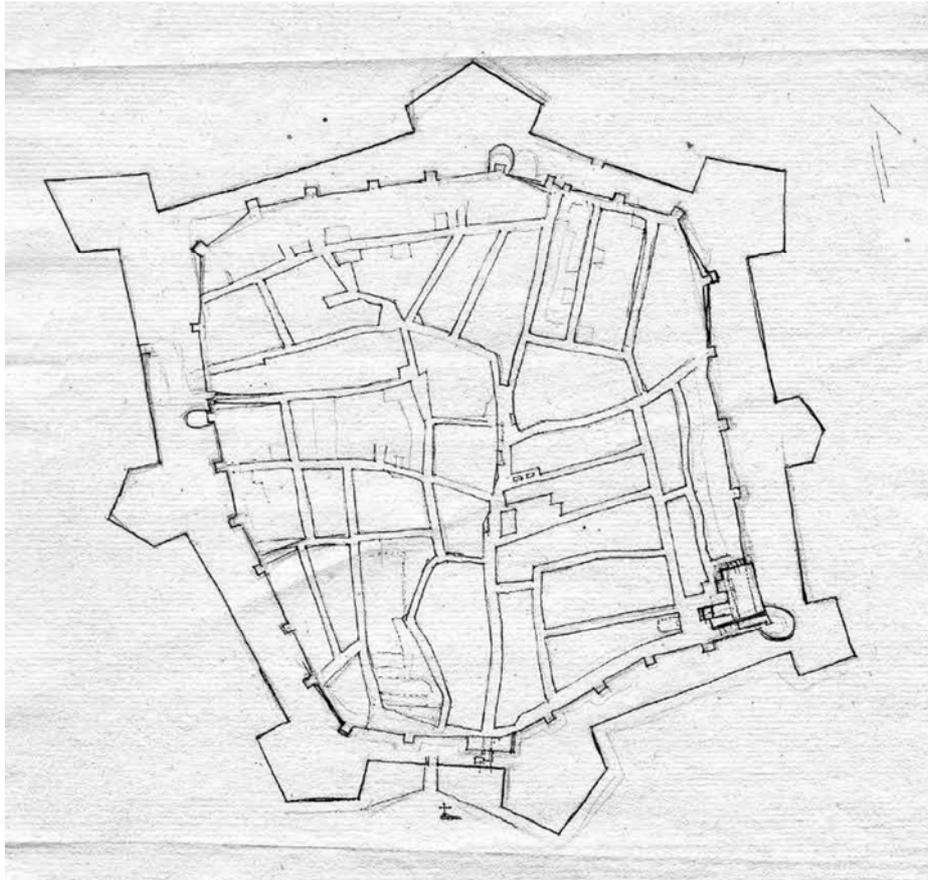
ALCUDIA, mapa del Cardenal Despuig. (1785)

²¹ Caimari, Bartomeu. *Els governadors de la plaça d'Alcúdia al segle XVIII*. III Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Alcúdia. Alcúdia 2004.

²² Serra i Cifre, Francisca M^a. *Alcúdia al s. XVIII i primera meitat del XIX*. Ajuntament d'Alcúdia 1988.

²³ Domingo, Antoni i Druguet, Glòria. *El moll del Port Major d'Alcúdia. el primer nucli i les seves instal·lacions fins a la fi del s. XIX*. dins III Jornades d'Estudis locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia. 2004.

En aquesta època el militar Jeroni de Berard, membre de l'Acadèmia de San Fernando, de Madrid, i de la Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca, compongué diverses obres; destaca el *Viaje por el interior de la isla de Mallorca*, on fa una descripció detallada de la segona murada i en dibuixa un esborrany i un plànol amb la seva fortificació.

ALCUDIA, esborrany. **JERONI DE BERARD**. (1789)

ALCUDIA. JERONI DE BERARD. (1789)

ALCUDIA. JERONI DE BERARD. (1789)

El 1798 es fa un intent de retirar definitivament l'artilleria de les murades que es aturat momentàniament per l'oposició dels mateixos alcudiencs. La discussió encara era més de fons, ja que el mateix intendent comte de Rodezno a un informe del 1786, ja havia plantejat suprimir el càrrec de Governador, ja que només era una sangria a l'hisenda reial, però el capità General comte de Cifuentes fou de parer contrari, destacant la importància militar d'Alcúdia²⁴ i el canvi que podia representar la repoblació per a la ciutat.

La citada cèdula de repoblació de 1779, convertí a Alcúdia en lloc on enviar presidians per a ajudar a les tasques de sanejament de la ciutat,

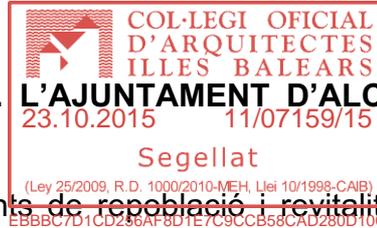
²⁴ Caimari, Bartomeu. *Els governadors de la plaça d'Alcúdia al segle XVIII*. III Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Alcúdia. Alcúdia 2004.

s'encarregaven de la neteja del vall, dels carrers i places, l'enderroc i aplanat dels solars de les cases arruïnades. Dins aquest context, l'any 1802, l'enginyer militar Tomàs de Buzunariz, parla d'enviar una *Brigada de cincuenta presidiarios para que se empleen en la demolición del recinto exterior*, en canvi es proposava mantenir el recinte interior que *podría seguir cumpliendo su objetivo a poco que se renovase*.

Els presidiaris es mantingueren a Alcúdia fins a l'any 1810, una vegada desapareguts ningú s'encarregà del manteniment del vall, que s'anà omplint de esbarzers i matolls, i s'estancà dins el vall aigua pluvial.

**L'HIGIENISME DEL SEGLE XIX. L'AJUNTAMENT D'ALCÚDIA VOL
DEMOLIR LA MURADA.**

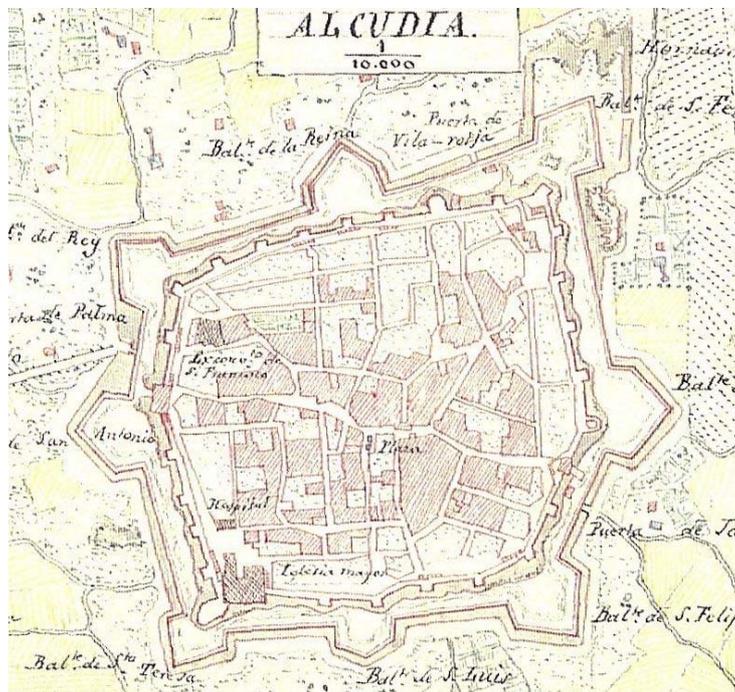

A principis de segle XIX, els intents de repoblació i revitalització de la ciutat encara no havien reeixit, Alcúdia encara continuava essent una ciutat degradada, despoblada i malsana, per això fou utilitzada, com a lloc de desterrament de persones no afectes al règim. Les circumstàncies volgueren que el 1814 el rei Ferran VII ordenàs la deportació a Alcúdia de l'advocat i polític liberal Agustín Argüelles Álvarez, on restarà des de 1815 fins a 1820. Però, tot es capgira durant el Trienni liberal (1820-1823), Argüelles passa a esser directament ministre de Governació. Els anys passats per Argüelles a Alcúdia li havien creat un lligam, per això, coneixedor de primera mà, del que passava a la nostra ciutat, i intentà ajudar-la. El mateix 1820, ho materialitza amb l'*Expedient sobre l'esbucament de les murades i millores de la població*. Reial Ordre feta el 21 d'Octubre, en la que Agustín de Argüelles vol que el Cap Polític de Balears, escoltant la Diputació, proposi els fons necessaris a tal efecte. Parla de l'habilitació del moll, i entre les mesures prèvies a d'altres de més extensió, que afectarien a les albuferes i estanys, proposa la demolició de la murada interior.

Veim, que ara, descartada la finalitat militar de la murada, son les corrents higienistes les que l'amenacen. L'enginyer retirat D. Tomàs Rifà fou l'encarregat de calcular el cost i el temps necessari per realitzar la demolició de la murada interior, barrera *que impedeix la circulació l'aire* i de moltes de les cases arruïnades que hi havia dins la ciutat, tapar amb els enderrocs el vall interior, ja que era un lloc ple de vegetació i humit, amb aigua estancada *que causa los males a la poblacion* i amb això deixar l'espai fins a la murada exterior al mateix nivell que la ciutat. Contràriament, proposa mantenir i reparar la murada exterior, que no molesta segons la mentalitat higienista de l'època, vol reparar 4 encletxes que té. Tots aquests plans foren entorpits per l'autoritat militar, el 1821 el secretari del despatx de la guerra, comunica a Agustín de Argüelles que s'han donat ordres a l'enginyer per a que anomeni un comissionat per a que faci un reconeixement de la murada exterior. L'Ajuntament, al veure el procés aturat, quan Argüelles deixà d'esser ministre de Governació, demanà al Capità General que torni a enviar de 20 a 30

presidiaris fins que el govern resolguí la demolició de la murada interior, d'aquest en arribaren 9.

Argüelles, que s'hagué d'exiliar a Anglaterra, retornà a Espanya a la mort de Ferran VII, el 1834. L'Ajuntament al 1836, es dirigeix directament a Argüelles, per a que es resolgui l'expedient de demolició dels recintes amuradats i el tapat dels valls. L'expedient fou reactivat per Martín de los Heros, ministre de Governació el 1835 i de Foment General del Reino el 1836. L'Ajuntament proposava fins hi tot, que ho paguessin els mateixos veïns i propietaris si no hi havia diners per a tal fi. Arribats a 1838, l'Ajuntament d'Alcúdia se queixa del poc cas i falta de resultat de l'expedient de demolició de les murades i altres mesures sanitàries.

ALCUDIA. FERNANDO GUILLAMAS. (1839)

Precisament, al 1836 entrarà en escena un personatge fonamental. El metge alcudienc Joan Reynés Ferrer²⁵ torna a Alcúdia per a lluitar contra una terrible epidèmia de tifus. Al 1838 emprèn una forta campanya per evitar la insalubritat d'Alcúdia, lamentant-se de que l'expedient de 1822 dirigit a dessecar l'Albufera no s'hagi realitzat, parla de l'elevada mortalitat i protesta de que les murades que l'envolten tenguin valor militar. Poc després, l'enginyer

²⁵ Ferrer i Florez, Miquel. *Un metge agosarat: Joan Reynés Ferrer, 1801-1882*. III Jornades d'Estudis locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia. Alcúdia 2004.

Nicolás Verdejo rebutja les opinions de Reynés: pensa que les murades no són un obstacle per a la salut dels habitants de la ciutat, sinó que el mal està a l'Albufereta i al Prat de Santa Anna i proposa a la ciutat d'Alcúdia que convé dessecar. A la rèplica, de Reynés argumenta que si fos com diu Verdejo, la insalubritat hauria d'afectar en el mateix grau a Sa Pobla i altres llocs i no és així, insisteix en que la causa principal radica a les murades i els valls, i pensa que les albuferes actuen com agents passius. Els militars encara donaven a la fortificació valor estratègic, així el tinent coronel d'enginyers Juan Carlos Cardona deia al 1843 *la plaza de Alcudia no puede batir parte alguna de estas bahías. A pesar de esto y de la debilidad de sus fortificaciones la veo útil, por su interesante posición y al apoyo consiguiente que podría prestar a las tropas que operasen.* Joan Reynés hi toma intervenir el 1858, escriu a "El Mallorquín" *Cuatro palabras sobre el derribo de las murallas de la ciudad*, dient que 21 anys abans ja havia defensat la conveniència d'enderrocar el mur intern de les murades que impedia l'entrada d'aire net, que era la causa dels *focos de infección tóxica por la putrefacción de los vegetales que exhalaban gas carbonado e hidrógeno sulfuroso.*

Es interessant però emmarcar tot el que hem explicat en la contemporaneïtat respecte de la resta d'Europa en tota aquesta discussió, les murades de París no foren enderrocades fins el 1853, les de Barcelona a l'any 1854 i les de Palma començaren a enderrocar-se incipientment el 1873 i seriosament hagueren d'esperar fins el 1902. Respecte a les altres mesures sanitàries, fou fonamental l'arribada a l'illa del eminent higienista anglès John Frederic La Trobe Bateman, que aconseguí juntament amb William Hoppe la concessió de la dessecació de les terres de l'Albufera d'Alcúdia el 1863.

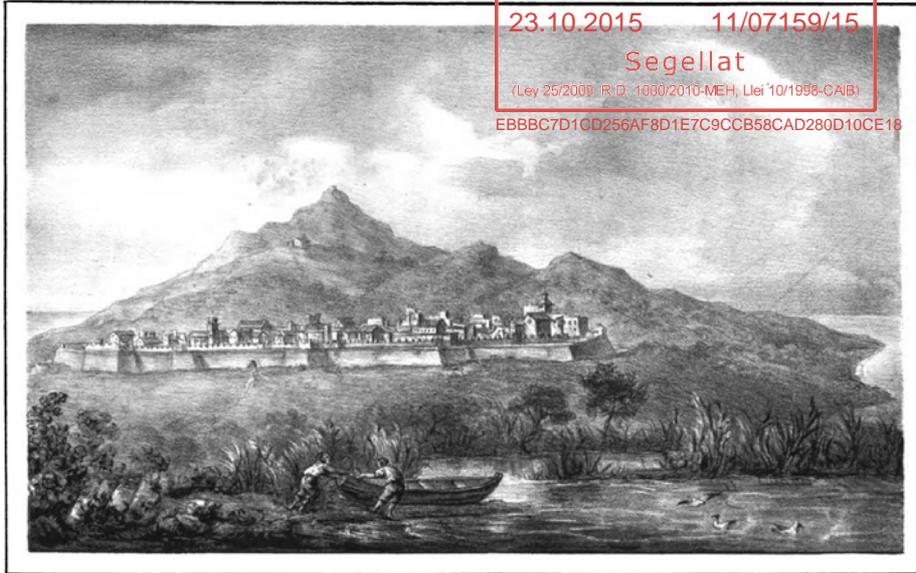
COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015 11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

VISTA DE LA CIUDAD DE ALCUDIA.

ALCUDIA. CAYETANO SOCIAS. (1852)

FINAL SEGLE XIX. LES MURADES SE SALVEN IN EXTREMIS.

Sense cap valor militar, la fortificació de la ciutat s'anava deteriorant inexorablement. Ja el 1859 seria suprimit el càrrec de Governador d'Alcúdia²⁶ i el 1860 es retirà la artilleria que quedava definitivament de les murades d'Alcúdia.

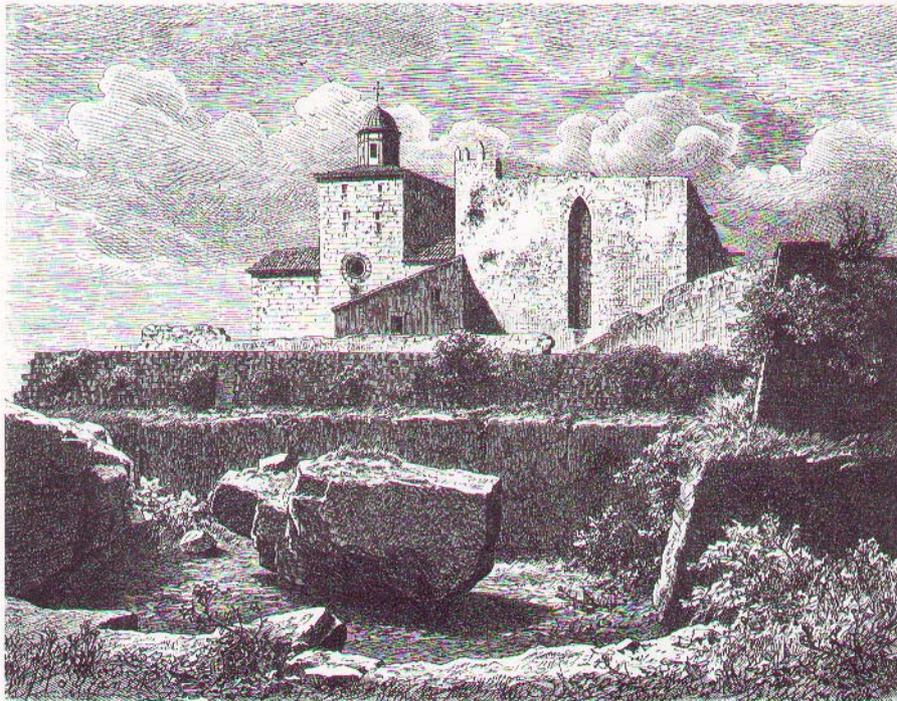
Al mateix temps a principis de segle XIX, també apareix a Europa un nou corrent artístic, el romanticisme, pel qual lo important era la llibertat i els sentiments. Al contrari que el neoclassicisme, el romanticisme rebutjava la raó. El romanticisme buscava la inspiració en l'edat mitjana i no en l'època clàssica, L'arquitectura del romanticisme va caracteritzar-se pel gust pels temes medievals donant lloc a una arquitectura historicista. Dins aquest context, la millor imatge romàntica, eren runes envoltades de vegetació, on la naturalesa s'anava imposant devorant l'ordre artificial. I aquesta era la imatge que s'enduien els viatgers romàntics, quan arribaven a Alcúdia, on copsaven l'abandó de la ciutat i la seva fortificació. Així, per exemple, viatgers com Joan Cortada, al 1845, comencen a parlar de la murada: *Como objeto de antigüedad es fortificación muy interesante...* parla per primera vegada d'elles com a monument antic: *los habitantes de Alcudia que se llevan las almenas para jambas de ventana, y los árboles que nacen entre piedra y piedra y cuyas raíces son los más terribles contrarios de los monumentos antiguos...* D'altres viatgers com Charles William Wood al 1887, ens diu de la murada: *con una belleza que he encontrado pocas veces en parecidas piedras. ... las murallas de Alcudia tienen sobre sí el encanto y la magia del oriente ... están a menudo rotas y cuarteadas; no están construidas con materiales imperecederos, ni van a durar eternamente. Pero son indescriptivamente románticas y hermosas, y su influencia se extiende sobre la ciudad ... Alcudia es un lugar notable, con un puesto muy definido entre los más notables sitios del mundo. Tiene su propia fisonomía y deja un perdurable recuerdo, como la Alhambra, las ruinas de Pompeya, Tánger o Wisby, con sus monasterios en ruinas, sus iglesias, sus murallas y sus torres; es una impresión muy viva, que no puede palidecer jamás.*

²⁶ Gual Truyol, Simón. *Siete siglos de las murallas de Alcúdia*. Ingrama s.a. Gráficas Garcia. 1998.

Aquesta nova visió sobre la murada, que ja no valorava la seva utilitat, sinó el seu valor com a antiguitat, seria a la llarga la que salvaria a la murada de la seva total desaparició.

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

Parlant de viatgers, hem de fer referència, al més famós de tots ells, l'arxiduc Lluís Salvador, de les murades, tant de l'interior com de l'exterior, ens en fa una detallada descripció que deu correspondre als anys 1870-71, també ens ha deixat imatges del seu estat, on el temps anava fent inexorablement la seva feina, arruïnant poc a poc el conjunt. La mateixa església amb la seva coberta plana, que formava part de la fortificació, s'havia esfondrat el mateix any 1870.

FACHADA POSTERIOR DE LA IGLESIA DE ALCÚDIA

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015 11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015 11/07159/15

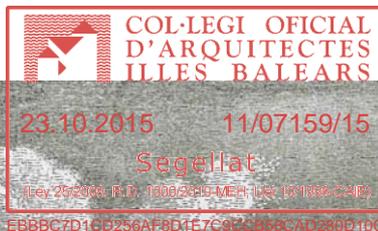
Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

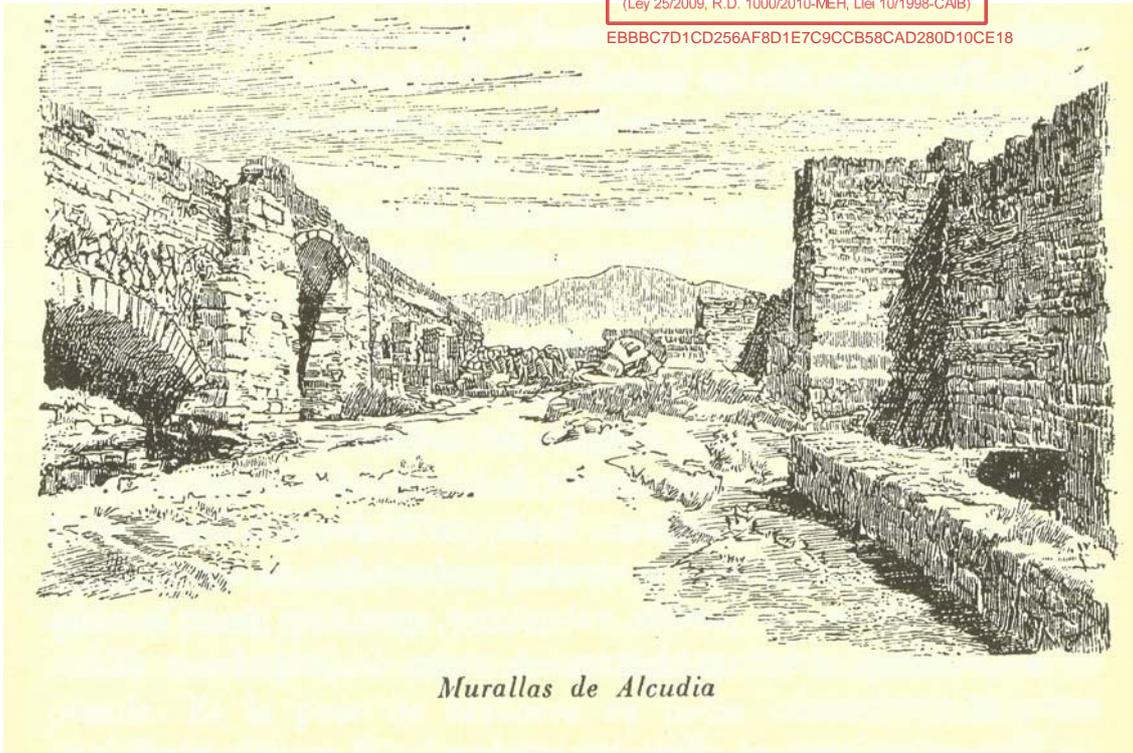
ALCUDIA. MURADES.

ALCUDIA. PORTA ROJA.

Mentrestant el moviments favorables a la seva demolició, continuaven fent camí. En un nou intent d'eliminar-les, el 1870, les murades foren entregades a l'*Hacienda Civil*, que el mateix 1871 les volia subhastar com si fossin solars. Això es frenà gràcies a la intervenció de la *Comisión Provincial de Monumentos*, amb Josep Maria Quadrado com a vicepresident, que demanà a la *Real Academia de San Fernando* que *con la eficacia de su celo y el poder de sus atribuciones logre se suspendan los efectos de esta lamentable venta*. Per això, a l'any 1876, les murades foren cedides per el Ministeri de Hisenda al de Foment i posades per aquest, en qualitat de monument, a cura de dita Comisión Provincial, però sense fons de cap casta per a la seva conservació. Aquesta cessió i declaració de monument només devia afectar al recinte interior medieval, pel que sabem, al juny de 1887, les murades exteriors estan en mans del enginyer anglès Louis Latrobe Bateman, propietari i dessecador de l'Albufera. El viatger anglès Charles William Wood ens diu: *Estuvimos caminando por las murallas exteriores, y no tuvimos que pedir permiso a nadie; eran propiedad de Mr. Bateman, con poder absoluto para derribarlas o*

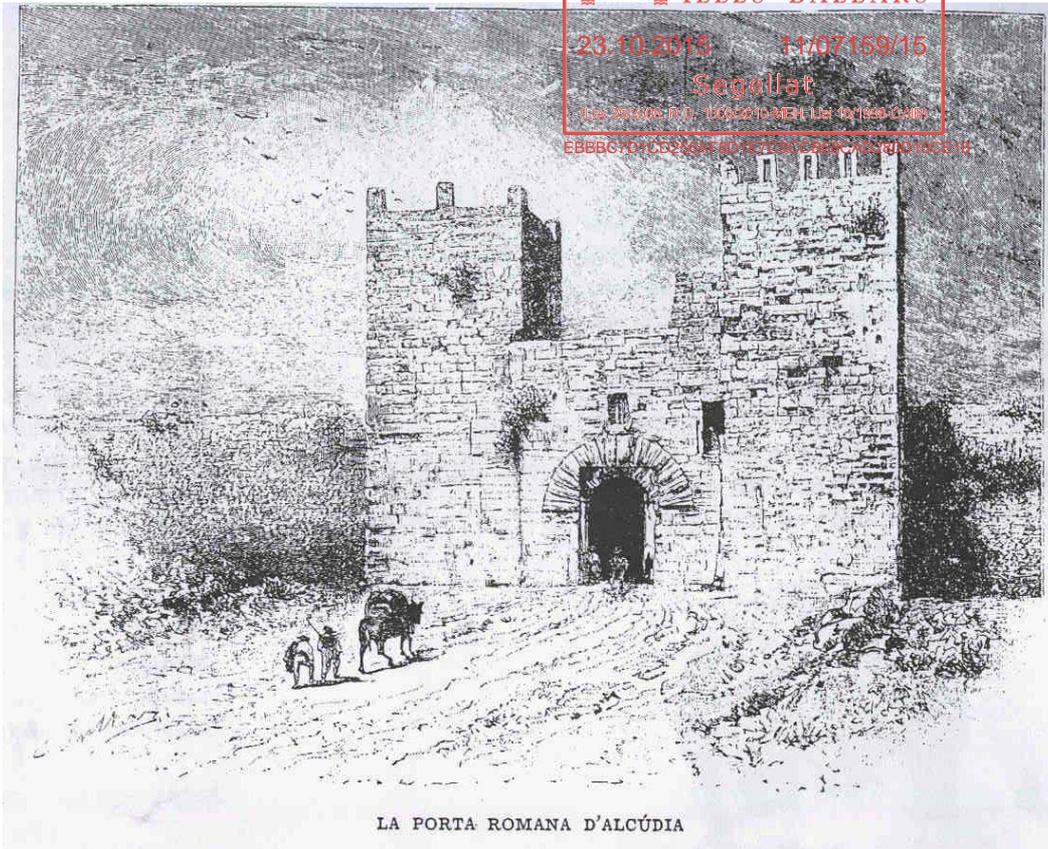
conservarlas, restaurarlas o hacer con ellas lo que se le antojara. Hubiera sido un crimen tocarlas. Son hermosas tal como están.

ALCUDIA. CHARLES W. WOOD. (1887)

A l'any 1889, Quadrado es torna a dirigir a l'Acadèmia demanant auxili al Govern per a evitar la seva ruïna.

No feia gaire (1888) que Quadrado al seu llibre *Islas Baleares*, dins la col·lecció *España sus monumentos y artes, su naturaleza e historia* descrivia a Alcúdia com de *apariencia triste y miserable, sólo notable al artista y al anticuario por sus fortificaciones* i es queixava de que suspesa la venta de les murades, *sigue al cabo de veinte años el mismo abandono y aumenta la ruina, recordada vanamente en estos mismos días. Como la nieve al sol, se derriten a la acción del tiempo los carcomidos sillares de los almenados torreones de la puerta de Xara, y apenas conservan forma de arco sus dobelas. Han venido al suelo ya cortinas enteras, y hoy no és posible dar por encima del ámbito la vuelta al precioso horizonte.*

LA PORTA ROMANA D'ALCÚDIA

ALCUDIA. GASTON VUILLIER . (1888)

Pel viatger Miquel Parera Saurina, al 1892, coneixem el mal estat de conservació de la murada interior. La nul·la referència que fa a la murada exterior, el nul·l interès per ella, confirma que encara eren objectiu de demolició: *Sus murallas góticas, de aspecto pintoresco y venerable, son raro ejemplo de los adelantos constructivos de la época, y es deplorable que por abandono de la Comisión de Monumentos, no se atiende mejor á su conservación, pues van desapareciendo los carcomidos sillares de los almenados torreones de la puerta de Xara y apenas conservan la forma de arco sus dovelas. Se han derrumbado lienzos enteros, al extremo de no ser posible hoy dar la vuelta por su ámbito.*

En aquells anys, entre 1893 i 1895, es construí a l'interior del baluard de Sant Ferran la plaça de toros, gràcies a ella, aquest baluard es l'únic que ens ha arribat sencer.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015 11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

ALCUDIA. FOTOS A.M.A.

16 ALCUDIA (Balears. Mallorca).

IGLESIA Y MURALLAS

Fot. Laeoste.-Madrid.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015

11/07159/15

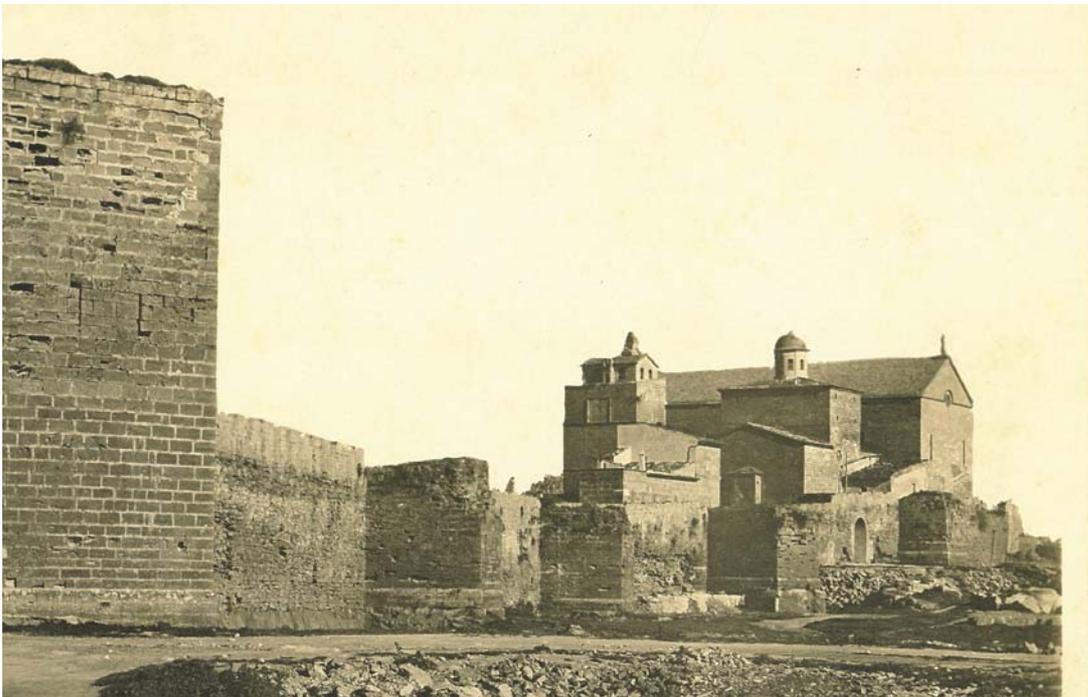
Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

ALCUDIA. FOTOS A.M.A.

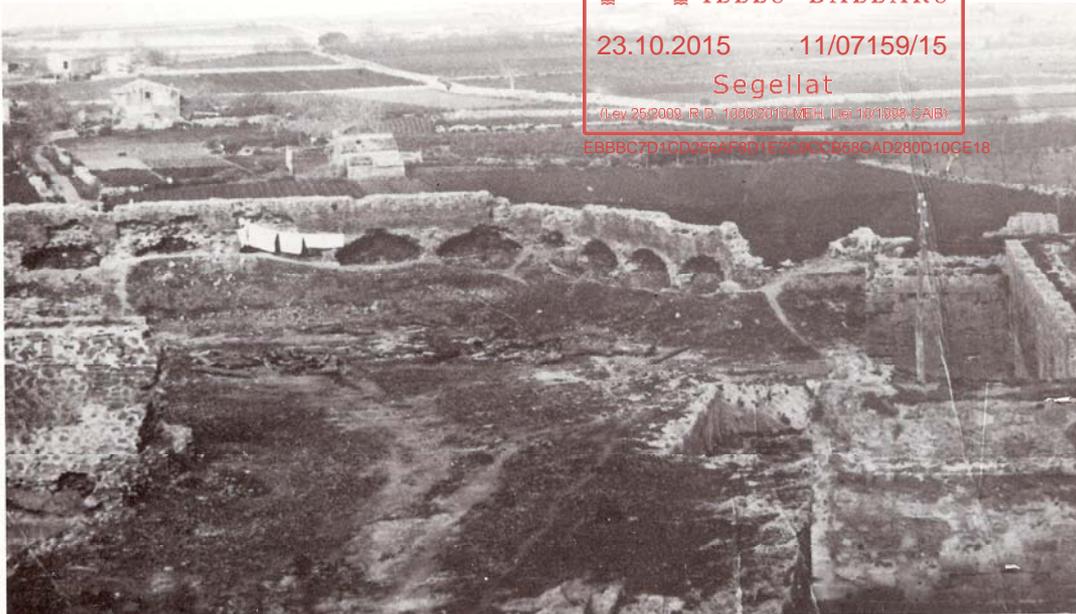
COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015 11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009 R.D. 1000/2010 M.H. Del 18/10/09 SAB)

EBBBC7D1DD256AF9D157C9CC858CAD280D10E18

1925. Estat de les murades, recinte exterior i interior, al sector Nord.

ALCUDIA. FOTOS A.M.A.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015

11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010, M.F.H. (15/1866/2010))

EBB8C7D1CD25AF8D1E7C90B592407800160E18

MALLORCA -451

ALCUDIA -MURALLAS

- N. C.

ES PROPIED.

ALCUDIA. FOTOS A.M.A.

MALLORCA.-30
PROPIEDAD L. A. A.

ALCUDIA / Restos de Murallas y Plaza Toros.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015

11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

ALCUDIA. FOTO ARXIU MAS.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015

11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

ALCUDIA. FOTO ESCALAS.

ALCUDIA. FOTO ESCALAS.

LES DEMOLICIONS DE PRINCIPIS SEGLE XX.

L'arribada del segle XX, la podem emmarcar en un context mallorquí, on el que era vertaderament popular era la postura pro-enderrocament de les murades. Polítics, intel·lectuals o el que avui podríem anomenar societat civil, eren vertaders entusiastes de la demolició dels recintes amuradats. De fet el 10 d'agost de 1902, quan s'inicià l'enderrocament de les murades de Palma culminava una llarga lluita, amb el major recolzament popular que hagi pogut tenir una obra pública en tota la història de Mallorca.

Contràriament a Alcúdia, el primer recinte medieval estava a cura de la *Comisión provincial de Monumentos*, en canvi, el segon recinte estava abandonat sense cap tipus de protecció. Alcúdia com a ciutat havia superat, la trista situació en que es trobava durant els segles XVIII i XIX, la seva població anava augmentant i les murades eren vistes per primera vegada com una barrera que impedia el seu creixement. Dins aquest context hem d'entendre que a l'any 1909, l'Ajuntament restaurés la porta de Xara de la murada medieval. L'historiador Pere Ventayol escrivia en el seu diari el dos de novembre de 1909.. " *hoy ha empezado la restauración de la puerta de Xara, a expensas del municipio... a cambio del informe favorable para que el Estado devuelva al municipio la propiedad de las murallas y poderlas arrasar y rellenar con ellas los valles y vender el terreno en parcelas para resarcirse de los gastos; uno de los que con mayor ahínco defendían su conservación, cuando todos lo miraban con desdén, fui yo, encontrando un buen auxiliar en el rector D. Mateo Alzamora*²⁷. Al mateix temps però, l'Ajuntament recolzat per la Junta Municipal de Sanitat, sol·licità que les murades li fossin cedides per a *derribar el doble recinto fortificado .. para proceder al saneamiento y ensanche de la población*. L'Ajuntament es comprometia a conservar i restaurar la porta de Xara, la de Sant Sebastià i *el terraplenado en el que está emplazada la Parroquia*, i assumiria les despeses de demolir tota la resta, demanava a canvi el terreny ocupat per les murades. Aquest procés fou aturat per l'Acadèmia de Belles Artes de San Fernando que estimà que abans la Comisión Provincial de Monumentos, *debe proceder a una nueva demarcación de lo que se debe conservar*. Arribats al 1911, l'Ajuntament i la Comisión Provincial pactaren que

27 -Pere Ventayol i Suau , publicacions de l'Arxiu d'Alcúdia. p. 18

el que s'havia de conservar era la porta de Mallorca, la porta de Xara i el tram de murada medieval que anava des de l'església fins devora la porta de Xara. Finalment al juny de 1912, el *Boletín Oficial de la Provincia de las Baleares* publicà²⁸ la *Real Orden del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes* on s'acceptava la demolició dels dos recintes a excepció de les dues portes i el tram de murada citats. L'Ajuntament proposava que s'encarregués del projecte de demolició i de restauració, de la part a conservar, la mateixa Comisión Provincial *por contar en su seno un vocal arquitecto*. Però no cedia encara els terrenys resultants a l'Ajuntament amb l'argument de que no corresponia a dit ministeri sinó al Ministeri d'Hisenda. Aquest acord, no vol dir que els trams pactats estiguessin a partir d'aquells moments ja segurs i salvats, com ho demostra que a l'any 1916, en que escudant-se en el perill que representava l'imminent ruïna, el batle d'Alcúdia sol·licità al ministre de la Governació que *fueran derribadas torres y lienzos desde la Iglesia hasta la puerta de Xara*. Cosa que en principi no aconseguiren.

Jaume Oliver Moner batle el 1912-1913 i sobretot Antoni Ques Ventayol *Torró Gros*, batle d'Alcúdia en tres ocasions 1899-1902, 1909-1911 i 1914-1915, intentaren en tot moment enderrocar les murades, demanaren al Govern la seva cessió a l'Ajuntament a canvi d'una contraprestació econòmica, ho aconseguiren i va sortir publicat en el B.O.E. l'any 1917²⁹.

Antoni Ques promogué nombroses obres públiques que pretenien modernitzar la ciutat, tasca en la que coincidí entre els any 1908-1917 amb l'arquitecte Guillem Reynés Font³⁰. Amb l'objectiu de fer créixer la població redactaven un pla que pretenia la demolició total de les murades, conservant mínimament algunes parts de la murada medieval. L'encàrrec era del propi Ajuntament ja que consta un pagament fet el 1910 de 1.500 pessetes per l'aixecament del plànol de a ciutat³¹. El projecte pretenia edificar tota la franja del recinte amuradat que envoltava la ciutat, creant noves illetes originades per la prolongació dels carrers existents a l'interior. Creava una avinguda devora l'església, on dins una zona enjardinada conservava un tram de murada

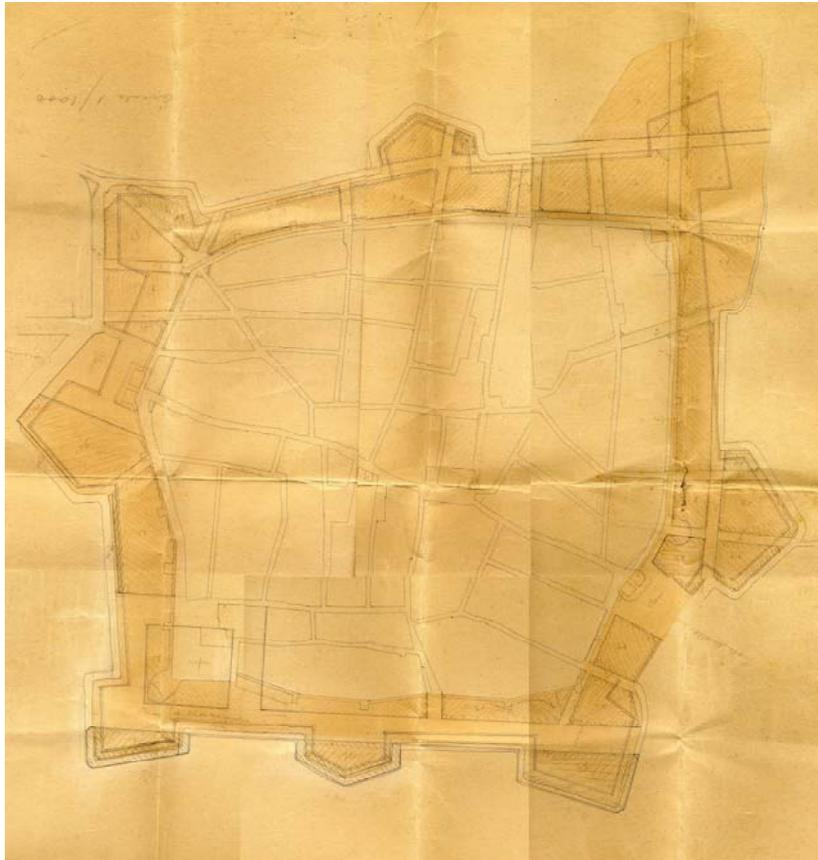
²⁸ Boletín Oficial de la Provincia de las Baleares de 27 juny de 1912.

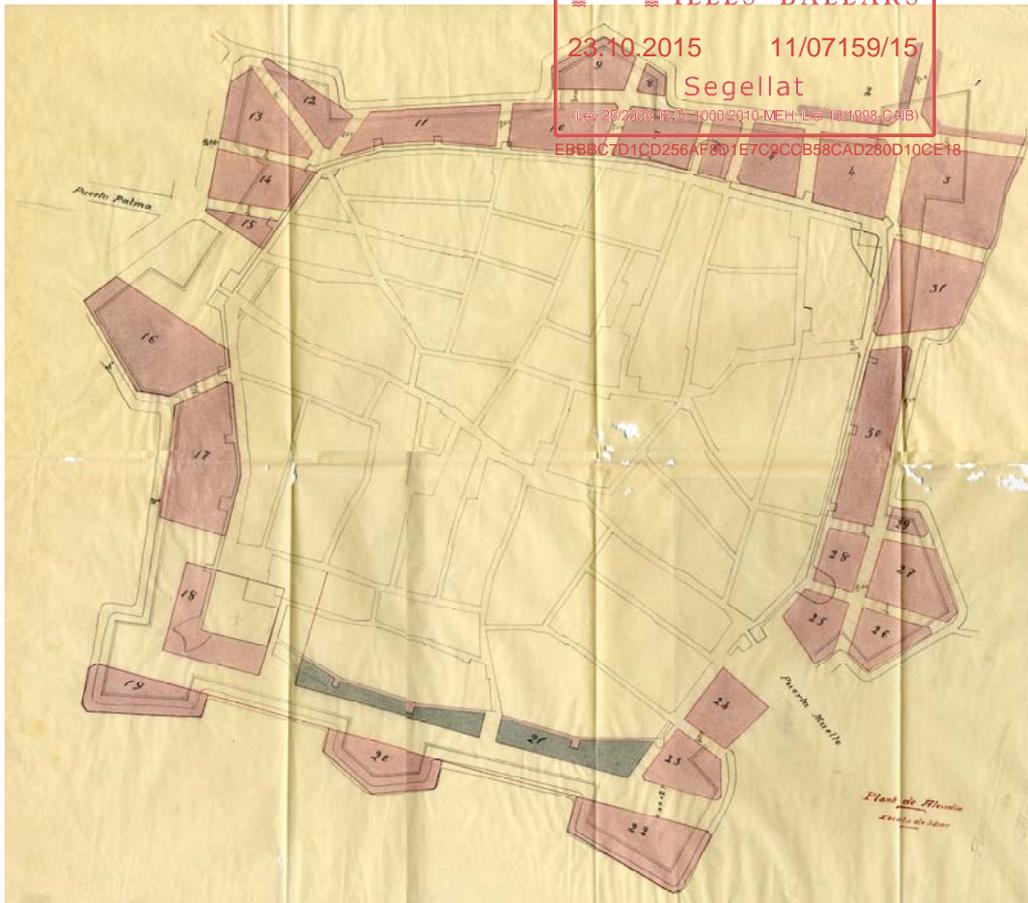
²⁹ Informació donada de Joan Juan Saurina.

³⁰ Guillem Reynés redactà un pla d'alineacions i rasants de molts de carrers de la ciutat per a adaptar-los al tràfic rodat. També redactà un projecte de casa consistorial (1911), un teatre (1912), el cementiri (1914-1916), escoles públiques (1916).

³¹ Seguí Aznar, Miquel; González Gozalo, Elvira; Reynés Corbella, Guillem. *Guillem Reynés Font. Una trajectòria interrompuda*. Tom II, p. 174.

medieval. També conservava la porta de Mallorca i la de Xara. Tota l'altra part de la fortificació era eliminada, fins hi tot proposava demolir el baluard de Sant Ferran que ja estava ocupat per l'actual plaça de Toros

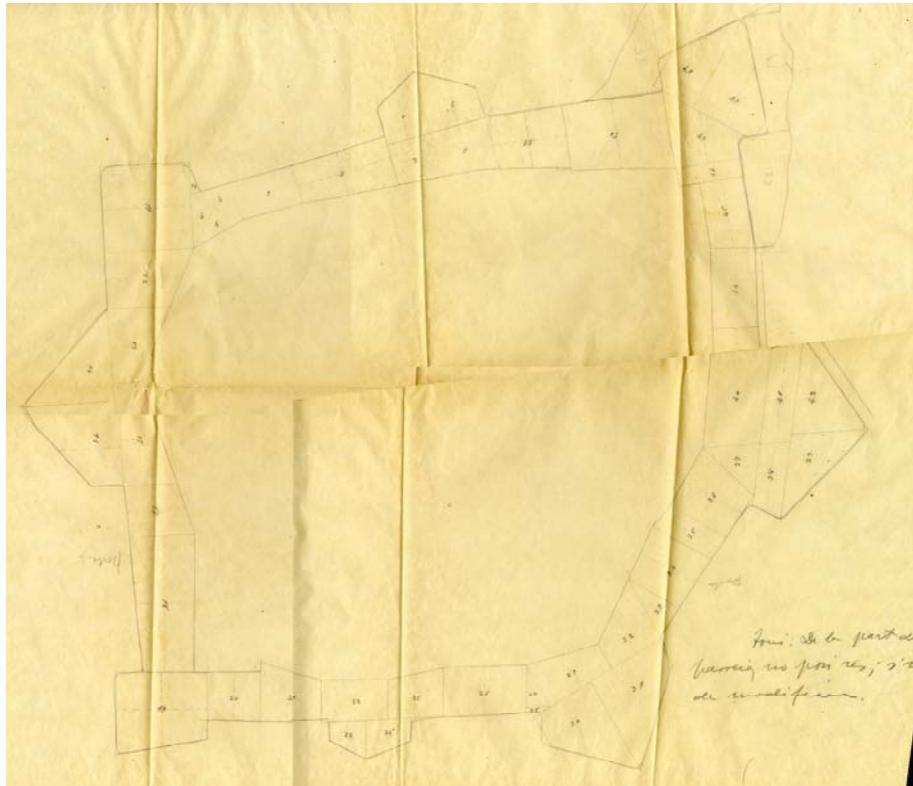

PROPOSTA DE DEMOLICIÓ DE LES MURADES. GUILLEM REYNÉS

Al assabentar-se d'aquests plans, els presidents del *Círculo Obrero de Alcúdia* i el de la *Caja Rural de Ahorros y Préstamos de Alcúdia*, es dirigiren a l'Ajuntament, recolzant la iniciativa, dient que *enterados del laudable propósito de este Ayuntamiento de derribar las murallas ruinosas ... por ser una necesidad, que reclaman así la salud pública, como el aumento de vecindario.* Però acabaven demanant, que considerant que els obrers pobres, els pagesos i mariners, per falta de cases, viuen llogats dins petites habitacions del casc antic a preus abusius i que difícilment poden comprar un solar per edificar una casa, per això, *considerando que esta es la ocasión oportuna para que los obreros puedan tener un solar espacioso donde puedan en su día edificar su casa, cediéndolo con un módico censal, con el que se aseguraría a la vez una renta anual para la conservación de aquellos trozos de muralla que la digna Comisión de Monumentos señalara como dignos de conservación.*

Aquest projecte no ve veure la llum tal vegada per la mort prematura del arquitecte Guillem Reynés al 1918. A l'arxiu del arquitecte Guillem Reynés hem localitzat un altre plànol del recinte fortificat, en que es divideix en lots, tal vegada per a esser venuts en subhasta.

PROPOSTA DE LOTS DE LES MURADES. GUILLEM REYNÉS

A pesar d'aquests projectes irrealitzats, davant la porta de Xara s'havia creat una gran explanada eliminant el que havia estat el baluard de Sant Felip, gran part del de Santa Maria i els valls i els panys de la segona murada d'aquell sector. Allà es volia fer un eixample de la ciutat. Part d'aquests terrenys eren comunals, mentre que d'altres terrenys d'aquella explanada estaven en mans privades mitjançant subhasta o permuta, mentre que d'altres eren trossos de finques colindants. Ho sabem ja que allà fou on el 1913, on es construí la primera fàbrica de llum d'Alcúdia. Per a construir-la, l'Ajuntament cedí terrenys a la Societat Elèctrica Balear, terrenys municipals i de Maria Teresa Sampol Calvó i de Marià Calvis. Les ampliacions de la central de 1915 i 1919, també es feren sobre terrenys de l'Ajuntament procedents de les murades i el seu vall.

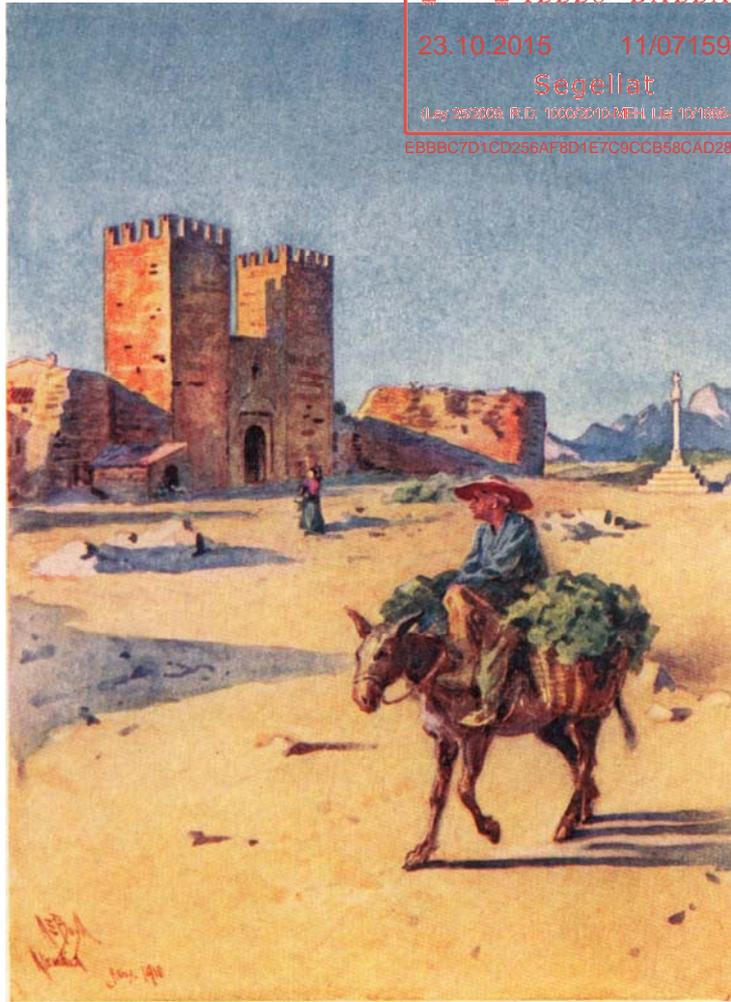
COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015 11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009 R.D. 1000/2010 M.H. i M. 10/1899 C.A.B)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

ALCUDIA. MARY STUART BOYD. (1911)

Explanada davant la porta de Xara

ALCUDIA. FABRICA DE LLUM INAUGURADA EL 1913.

L'Ajuntament però, continuava ferm en el seu propòsit. Així, a l'any 1921, es va determinar autoritzar al batle Jaume Ques Reynés perquè procedís a la formació d'un plànol per a la construcció d'un passeig a l'exemplar de la porta del Moll, l'actual Passeig de la Mare de Déu de la Victòria. El passeig s'havia de construir sobre els terrenys que ocupaven el vall entre murades i part de la segona murada. Les obres ja s'acordaren el 1922. Finalment a l'any 1925 l'Ajuntament aconsegueix el seu objectiu: la *Comisión Provincial de Monumentos Histórico-Artísticos*, autoritza la demolició de tot el tram de murada medieval que donava al nou passeig, *perquè entorpien el trànsit*. El passeig fou inaugurat el 1927.

A l'altre extrem de la ciutat, davant la porta de Mallorca, la pressió era semblant. Lentament s'havien anat construint cases al llarg de la carretera cap a Palma, al carrer que avui es l'Avinguda d'Inca, aquest ja devia tenir prou entitat al 1916, quan l'Ajuntament acordà donar-li el nom de carrer d'Antoni Ques i procedir a l'enumeració de les cases. Del mateix 1916, fou l'actuació que realitzà el propi Ajuntament, quan acordà reblir el vall de la porta de Mallorca, per on arribava la carretera a Alcúdia, es considerava *que s'havia de tomar la murada exterior a la qual estan unides la caseta del pes del consum i la capelleta de Sant Sebastià. S'acorda traslladar la capella al camí de Ronda just devora el bastió de la dita porta, que pega davant el carrer major i la caseta del pes a l'altra banda de la carretera, o sigui a l'esquerra entrant després d'haver passat el pont que unia els dos valls*. Destacam que també en aquell sector de la ciutat a l'any 1926 s'inaugurà l'escorxador municipal ocupant part del glacis del baluard de Sant Antoni, que també fou destruït.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015

11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

ALCUDIA. PORTA DE MALLORCA. abans 1916.

ALCUDIA. EXPLANADA CREADA EL 1916.

La ciutat també volia créixer davant les altres portes. Davant la Porta Roja, ja es començava a formar també un eixample, que aviat degué comportar

la destrucció de les portes de la primera i segona murada i el cobriment dels seus valls.

GUILLEM REYNÉS. PORTA ROJA.

amb el seu pont ja tapat.

També, al sector de la Portella, al final del carrer Sant Jaume, ja feia temps, que part de la segona murada i els valls al costat del baluard de Santa Teresa, havien estat destruïts al 1866, per a que els treballadors de l'Albufera, no haguessin de fer voltera, era la creació de l'anomenada porta Nova.

ALCUDIA, LA PORTELLA A.M.A

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015 11/07159/15

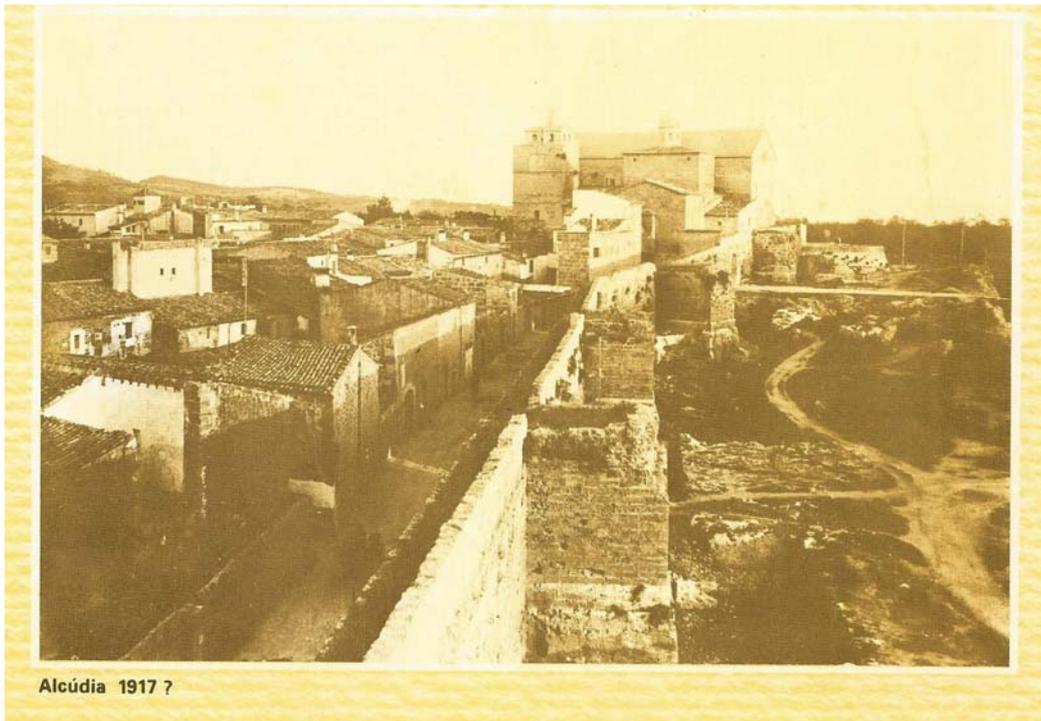
Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

Murades (col·lecció Esteve Bennàssar).

Alcúdia 1917 ?

MURADA MEDIEVAL

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23/10/2015 11/07159/15

Segellat

Llei 25/2008, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAB

FARBC7D1C25564F8D1E7C9CDB58CAD280D101E18

Murada d'Alcúdia, foto del 30 d'abril de 1918.

La porta Roja, foto del 1 de maig de 1918.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015 11/07159/15

Segellat

ILLES BALEARS ID: 1000/2010-MEH, Llei 10/1998 (E-218)
EBBBC7D4CD256AF8D1E7C9C8569AD98D16C118

Una altra vista de la murada (col·lecció Esteve Bennàssar).

La Portella, foto del 3 d'abril de 1918.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015 11/07159/15

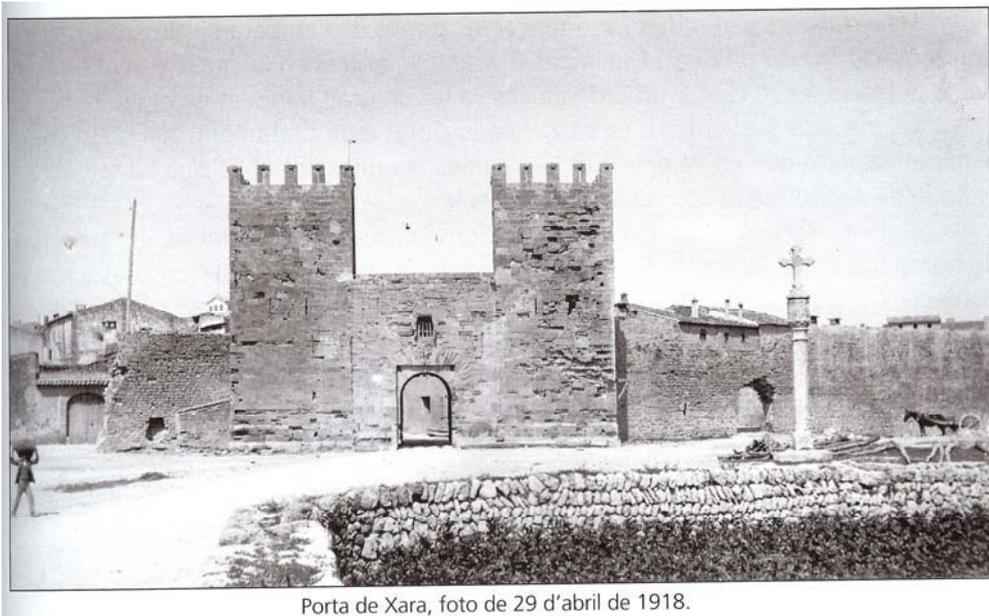
Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

El Baluard, foto de l'1 de maig de 1918.

Porta de Xara, foto de 29 d'abril de 1918.

Porta des Moll, foto de l'1 de maig de 1918.

Amb l'arribada de la II República, els plans municipals de desfer-se de la murada continuaven vigents. Al 1931, la comissió gestora municipal, subhastava públicament cantons procedents de la demolició de baluards³². En la sessió del 28 de març de 1934 es va tornar a tractar la cessió de les murades i els termes de la venda, i també la denegació de la cessió de les casernes d'infanteria i cavalleria, l'Ajuntament va acordar acceptar els termes de l'enderrocament de les murades en la forma disposada per la Real Ordre de **17 de novembre de 1917**, acceptant el fraccionament en cinc terminis del valor dels terrenys³³. El 1935 quan començaren a fer gestions, se n'adonaren de que les murades, ja havien estat cedides a l'Ajuntament l'any 1917 però que no s'havia materialitzat en escriptura pública. Ara si que ho feren, a canvi de la contraprestació econòmica que calia pagar en diversos terminis. Antoni Maria Ques Ventayol, fill del batle Antoni Ques, arribà a comprometre's públicament a comprar 15 solars si s'arribava a materialitzar el projecte.

³² AMA Sig 202/5

³³ A.MA. Sig 36 . *Llibre d'actes*. p. 1-5. Informació donada per Joan Juan Saurina.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

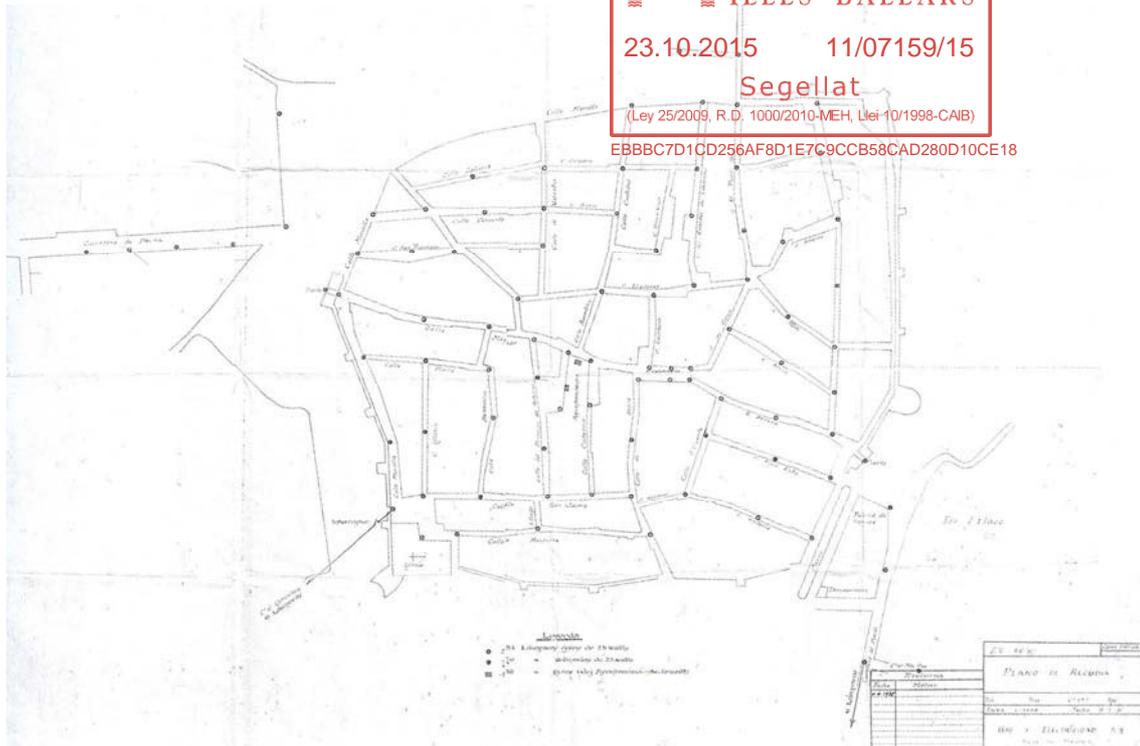
23.10.2015

11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Ulei 10/1998-CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

ALCUDIA. ENLLUMENAT 1935.

Ja apareix el passeig i les explanades davant les portes medievals

La Guerra Civil ho aturà tot, el projecte es paralizà i el mateix Antoni Maria Ques fou afusellat.

LA DEMOLICIO PARCIAL DE 1937.

Encara en temps de la República, a l'any 1935, Damià Ramis sol·licità a l'Ajuntament permís per a construir una sèrie de vivendes al hort de Can Maura, al final del passeig devora la murada renaixentista que havia d'esser demolida. L'Ajuntament es mostrà d'acord, però demanà que abans s'havia de fer un projecte de alineacions i rasants de la zona. Quedant tot paralitzat per la guerra, acabada aquesta, a iniciativa de l'Ajuntament d'Alcúdia, el projecte de demolició parcial de la murada i urbanitzador de la zona, es repregué i es materialitzà l'any 1937. El redactor fou l'arquitecte provincial José Alomar.

El projecte contemplava la creació d'una avinguda que uniria la explanada de davant la porta de Mallorca amb el carrer Pollentia, es a dir la carretera a Palma amb la carretera al Moll, creant dues places, una a la cara exterior de l'església i l'altra davant la porta de Mallorca. Recolzant-se en aquestes avingudes i places se creaven una sèrie de carrers per a la urbanització de la zona. Així se aconseguien els objectius de creixement de la població i es desviava el tràfic del centre de la ciutat, ja que la carretera Palma-Port d'Alcúdia passava fins aquell moment pel eix carrer Major-Plaça-Carrer des Moll.

Tot el conjunt se situava sobre els terrenys de la fortificació, majorment sobre els valls i murada renaixentista. Els baluards de Santa Teresa i el de Sant Lluís, així com els valls i trams de murada que els unien, eren els més afectats. També proposava la demolició de la murada medieval des de la porta de Mallorca fins a l'església, on es crearia una franja enjardinada. El projecte no especifica que passava amb el tram de murada medieval que va des de l'església fins el Passeig, però al proposar unes alineacions de carrers per a edificar al davant, el seu destí passava per la demolició.

Les obres començaren quasi immediatament, l'excusa era la manca de treball per l'atur creat per la guerra civil. Així l'Ajuntament començà pagant una ajuda als qui treballaven tombant la murada.

Aquell projecte no es realitzà en la seva totalitat. Es tombaren les murades i s'ompliren els valls, però no s'obriren la majoria dels nous carrers a excepció de l'Avinguda, l'actual avinguda Prínceps d'Espanya.

Damià Ramis presentà a l'Ajuntament, el mateix 1937, el projecte de construcció de les anomenades *cases d'en Ramis* recolzades a dita avinguda.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

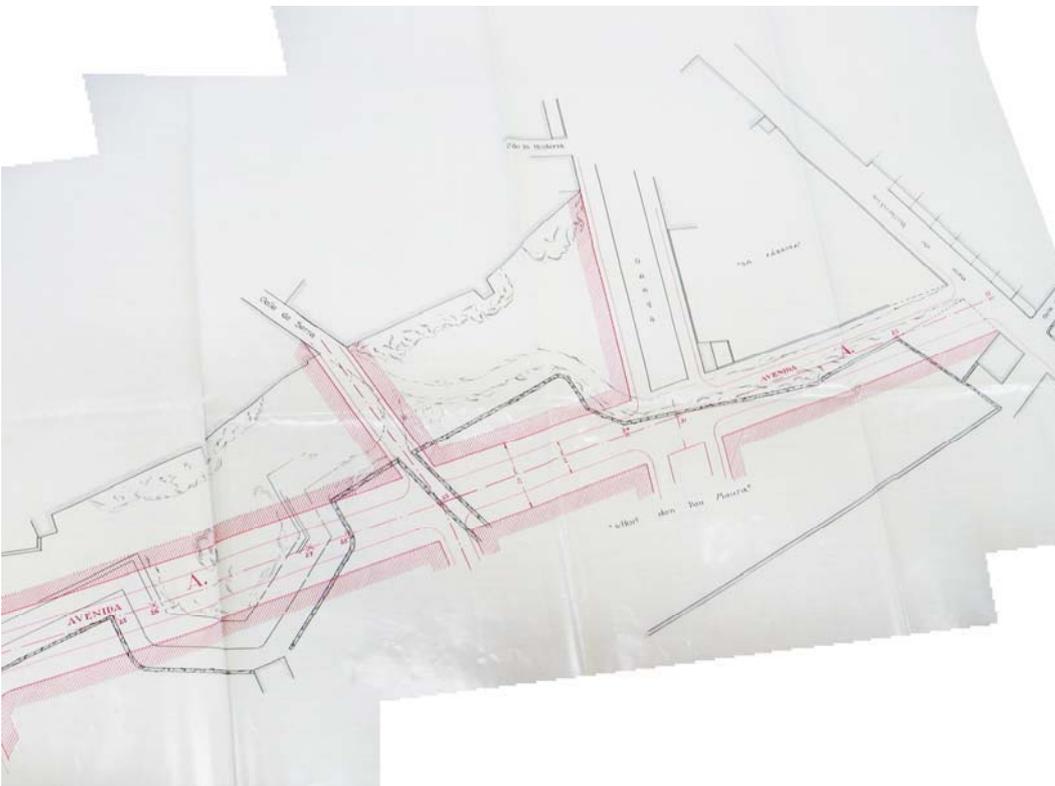
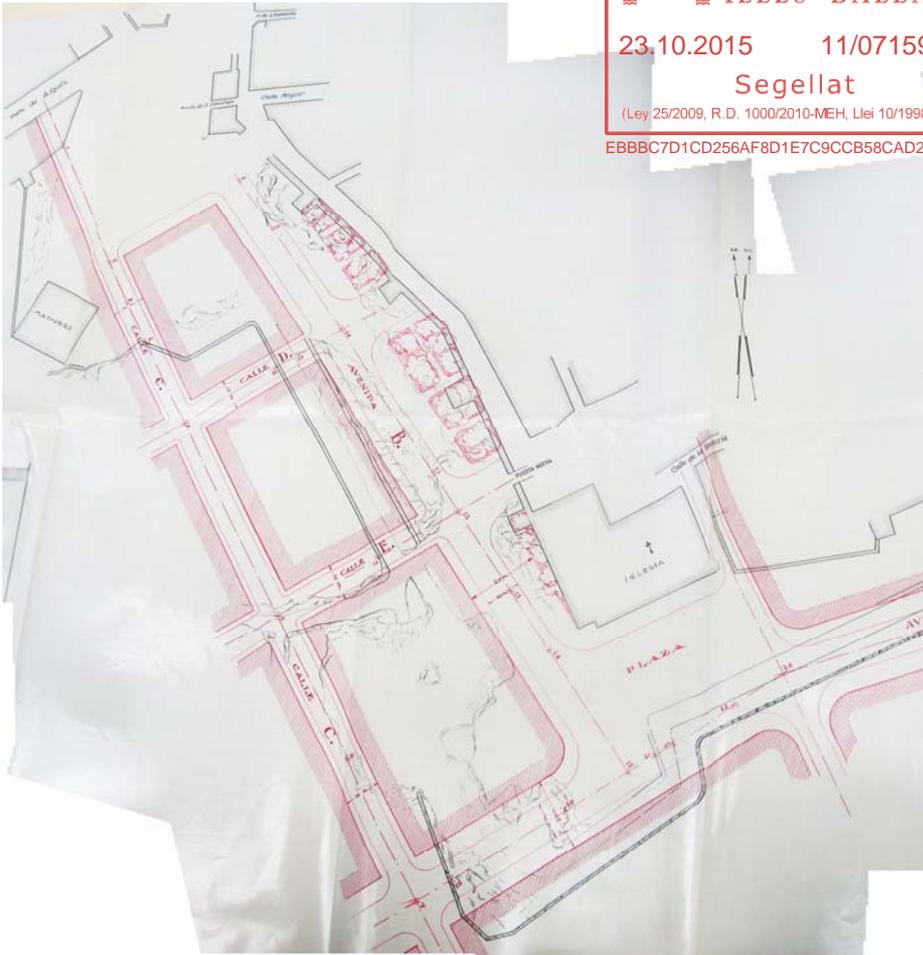
23.10.2015

11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

URBANITZACIÓ PARCIAL SECTOR MURADES. JOSEP ALOMAR 1937.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015

11/07159/15

Segellat

(Ley 26/2009 R.D. 1000/2010 M.H. Llei 10/1998 C.A.B.)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

ALCUDIA. FOTO A.M.A.

ALCUDIA. FOTO ESCALAS.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015

11/07159/15

Segellat

(Llei 28/2008, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

ALCUDIA. FOTO A.M.A. anys 50.

ALCUDIA. FOTO A.M.A. anys 50.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015

11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009 R.D. 1000/2015 M.D. 11/13/2015 E-410)

FORMACIÓ 100025AF4012709CCB58CAD285E103E78

ALCUDIA. FOTO A.M.A. anys 50.

SEGONA MEITAT SEGLE XX. LES MURADES SE SALVEN PER SEGONA VEGADA.

A pesar de tot lo explicat abans, s'anaren fent algunes actuacions puntuals cara a conservar les portes medievals de la murada. Així a l'any 1950 se restaurà la porta de Xara, ja exempta sense cap tram de murada, considerada ella en si Monumento Nacional, l'encarregat del projecte fou l'arquitecte Alejandro Ferrant. També el mateix arquitecte realitzà un projecte de consolidació de la porta de Mallorca que sortí publicat al B.O.E. al agost de 1962.

Les esperances de conservació del recinte amuradat se feren realitat quan *la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando*, el 22 d'octubre de 1962, acordaren aprovar íntegrament el dictamen de la *Comisión Central de Monumentos* del que fou ponent l'arquitecte i Acadèmic Gabriel Alomar, relatiu a la declaració de *Monumento histórico-artístico* del conjunt constituït *por los restos de las murallas y las Puertas de Xara y de San Sebastián, de la ciudad de Alcudia. De los dos recintos amurallados de la ciudad de Alcudia, el medieval (siglo XIV) y el de los siglos XVI-XVII, el segundo puede decirse que ha desaparecido totalmente, salvo uno de sus baluartes. Pero el primero, que es precisamente el de mayor valor arqueológico e histórico, aunque muy maltratado en algunas partes, se conserva en condiciones de poder ser restaurado y reconstruido en su totalidad, si bien en algunas partes la reconstrucción debería consistir simplemente en la re-excavación del foso, dejando al descubierto la base existente de los muros y cubos. La declaración de Monumento histórico-artístico de las murallas de Alcudia (consideramos que no debe hacerse distinción entre las dos puertas que se citan y los restos de las murallas, ya que todo forma un conjunto completo...* La Real Acadèmia acabava demanant *urgentemente la redacción de un plan de ordenación urbanística de la población en el cual se tenga primordialmente en cuenta la conservación del recinto íntegro* i considerava de absoluta conveniència la inclusió de les murades de Alcúdia en el *Catálogo de Monumentos Histórico-Artísticos*. Així, el 1963, el conjunt del que quedava de les murades (la murada medieval i el baluard de Sant Ferran), amb la ciutat romana de Pollentia, foren declarades *Monumento Histórico Artístico*, en aquell moment començaren seriosament tasques de reconstrucció d'alguns dels trams de la murada.

**PRIMER PROJECTE DE RESTAURACIÓ DE LA MURADA MEDIEVAL.
EL PROJECTE DE GABRIEL ALOMAR ESTEVE**

L'arquitecte Gabriel Alomar, a qui se deu en gran part la salvació de les murades, fou anomenat Comisario General del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional (1963 - 1965). Entre els anys 1963 i 1967, fou el redactor del projecte i director de les obres de consolidació i reconstrucció de gran envergadura a tota la murada medieval. Les principals actuacions estigueren encaminades a recuperar l'aspecte medieval de la murada:

- eliminant els afegits dels segles XVI i XVII de la porta de Mallorca.
- consolidació de murs i torres.
- en alguns trams reconstrucció del mur, torres, merlets i adarb.
- reconstrucció del peu de la murada al tram entre la porta de Mallorca i l'església.
- recuperació del vall de la murada medieval al tram entre l'església i el passeig.

Tota aquesta actuació només es dugué a terme sobre el recinte medieval, la part del recinte de la segona murada no formà part d'aquest projecte, que continuà la seva degradació.

ALCUDIA. PORTA DE MALLORCA, demolició afegits.

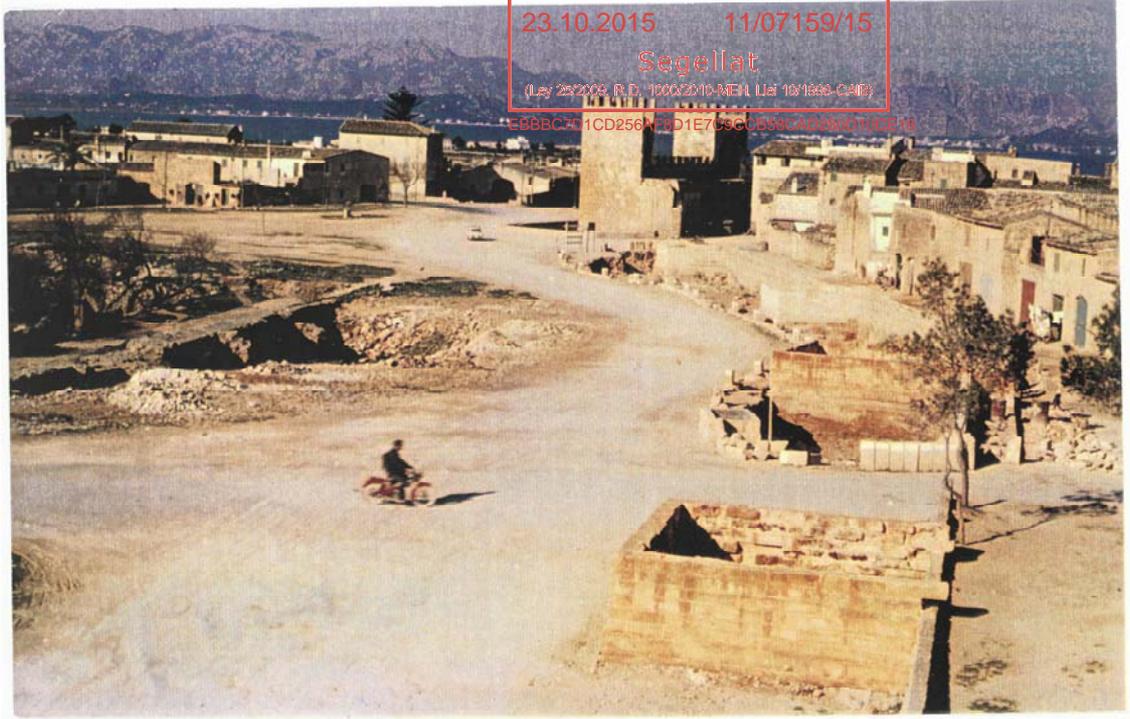
COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015 11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2008, R.D. 1000/2010, MEH, Llei 10/1999, CAI)

EBBBC7D1CD256AFD1E703C0B59C409A70102113

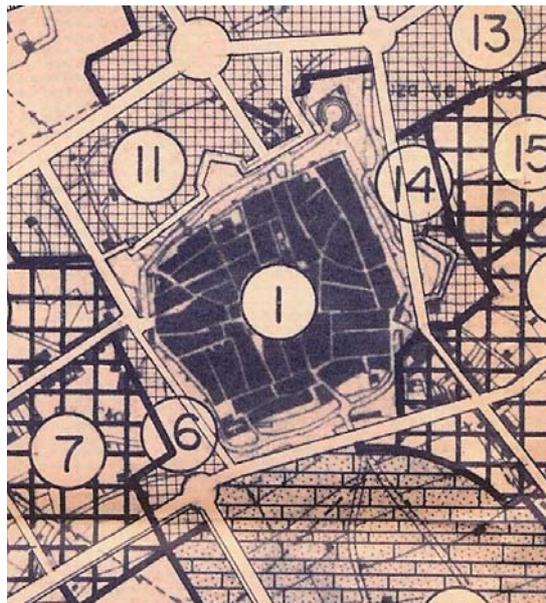
ALCUDIA. Obres dirigides per Gabriel Alomar.

ALCUDIA. El cartell de les obres es pot veure a una torre de la porta de Mallorca.

pel que el mateix Ajuntament el 1963 demanà fer un projecte menys ambiciós i que el centre fos només de sis graus i que les vivendes dels mestres fossin només dues, així el solar quedava reduït i es podia ampliar l'actual avinguda Prínceps d'Espanya, ja que l'Ajuntament volia potenciar-la per a eliminar tràfic de l'interior del casc antic.

Però a l'any 1965, comencen a córrer rumors de que Alcúdia podia esser inclosa pel *Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional* dins la categoria de Ciudad sèrie D, que implicava que al voltant de les murades de la ciutat hi havia d'haver un *cinturón verde de 500 metros alrededor de la misma*, on no se podia construir. L'Ajuntament posà el crit al cel i el mateix batle va escriure una carta al Ministre de Educación Nacional, on manifestava que *si este proyecto llega a traducirse en realidad, Excmo. Sr, significará la ruina de Alcúdia y de sus habitantes*. El batle li explicava la necessitat de solars, d'expansió de la ciutat i de que per allà era on discorrien les vies de comunicació que enllaçaven la carretera de Palma amb el Moll, la central tèrmica, la factoria de butà, Mal-Pas, Barcarès, etc. Que per tot això, l'Ajuntament havia encarregat un Pla d'Ordenació Urbà a l'arquitecte municipal Josep Ferragut, on es projectava una ciutat de 108.000 habitants de la que el casc antic havia d'esser el centre, però que si se la *estrangula con el cinturón verde de 500 metros* se convertirà en un *bello museo pero será una ciudad muerta y dentro de unos años una ciudad desierta*.

PLA GENERAL 1965-1969. JOSEP FERRAGUT.

S'argumentava que el Pla d'en Ferragut ja contemplava, passejos, avingudes i jardins al voltant de les murades medievals recentment reconstruïdes. Finalment acabava demanant si aquella era la causa de que el projecte de la nova escola estava paralitzat *¿Es esta la causa por la que ha sido suspendida la construcción del edificio?*

Alcúdia no fou declarada ciutat de sèrie D, però a l'any 1967 encara amb l'escola sense construir, l'arquitecte Josep Ferragut considerava que el solar que s'havia ofert no era ja l'adequat: *que por la restauración que se ha practicado en las antiguas murallas y la zona que en su exterior se considera inedificable había quedado sin eficacia el ofrecimiento del solar.*

No quedava altra remei que cercar un altre solar, i fou proposat el que havia estat el del ja inexistent baluard de Santa Maria, que no presentava el problema de l'avinguda ja que la projectada al Pla General encara no estava construïda. El 1967 Gabriel Alomar com a *Comisario General del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional* des de Madrid escriu al arquitecte municipal Josep Ferragut, manifestant el seu acord, però demanant que *hay que restaurar en planta (no en toda su altura) del baluarte poligonal que forma el solar de la escuela, dando al muro antiguo, por ejemplo, un metro de altura, sobre el nivel interior, que debería ser algo más alto que el exterior, lo cual es fácil porque escombros no faltan. El restaurar la planta del baluarte, tiene mucha importancia desde el aire. Si has volado alguna vez sobre Alcúdia, sobretudo últimamente (después de lo que hemos hecho en los lienzos entre la P. de San Sebastián y la Iglesia) habrás visto que la vista aérea es interesantísima. Y en ella los antiguos baluartes cobran una gran importancia.*

El 1972, a la fi, fou inaugurada l'escola Porta des Moll.

COL·LEGI OFICIAL
D'ARQUITECTES
ILLES BALEARS

23.10.2015

11/07159/15

Segellat

(Ley 25/2009, R.D. 1000/2010-MEH, Llei 10/1998-CAIB)

EBBBC7D1CD256AF8D1E7C9CCB58CAD280D10CE18

ESCOLA PORTA DES MOLL, AL BALUARD DE SANTA MARIA.

ALTRES PROJECTES DE RESTAURACIÓ DE LA MURADA MIEGVAL.

Entre els anys 70 del segle passat i l'actualitat, s'han dut a terme altres actuacions sobre la murada medieval. Citarem les més importants:

Arrel de la redacció del Pla Especial de Reforma Interior d'Alcúdia, entre els anys 1994 i 1996, els arquitectes Jaume Carbonero, Jaume García-Ruiz, Lluís García-Ruiz, Carme Torrent i Miquel Florit redactaren una proposta general de rehabilitació de la murada de la zona nord de la ciutat, pretenien la recuperació del vall de la murada medieval, eliminaven la carretera entre el baluard del Rei i el baluard de Sant Ferran per aconseguir que tota la zona entre-murades d'aquesta zona fos de lleure, però el trasllat de la carretera al exterior de la segona murada hagués comportat la no recuperació del vall i la destrucció del glacis de la mateixa. Es a dir que se continuava amb la pauta històrica de considerar la segona murada com la part menor de la fortificació, que es podia sacrificar per a ressaltar la intervenció sobre el recinte medieval.

D'aquest projecte únicament es va dur a terme la intervenció de consolidació i rehabilitació del sector de la murada medieval situada entre la Porta Roja i el carrer Castellet, se va fer aquest tram de murada fins el carrer Convent accessible per als vianants col·locant una barana superior, se va recuperar el vall del sector rehabilitat de la murada medieval. Per a fer aquesta intervenció es creà una escola taller de FODESMA dirigida per l'arquitecte Carles Moranta.

Una altra de les actuacions més positives per a les murades, que s'ha anat fent em diverses etapes a partir dels anys noranta, ha estat la recuperació del camí de Ronda interior de la murada medieval. S'han obert trams que estaven tancats, com per exemple el que va entre l'església i el passeig. Tot el camí de Ronda s'ha pavimentat amb un tractament uniforme peatonal.

Tal vegada, una de les actuacions més espectaculars realitzades sobre la murada, ha estat la de la Porta Roja. A l'any 2004, l'arquitecta Glòria Druguet, localitzà el pont de Vila-Roja encara en bon estat. La troballa, fou el detonant d'una intervenció que a més a més de deixar el pont vist i restaurat, va obrir el vall del primer recinte, que es destapà al voltant del bastió de Vila-roja i de la porta mateixa, així com a tot el tram de murada fins arribar al carrer de la Roca.

TROBALLA DEL PONT DE VILA-ROJA (2004).

Hi hagut altres actuacions, com la restauració de la porta de Xara i el Bastió de Santa Maria, que després de la seva caiguda, s'ha reconstruït part del mateix.

Però ara, any 2015, ha arribat el torn de consolidar el que ens queda del segon recinte amurdat, sempre considerat el germà pobre de la fortificació, que segueix inexorable el camí del temps cap a la seva destrucció, tal es la seva degradació (a excepció del baluard de Sant Ferran) de que correm el perill de la seva desaparició definitiva. Es per aquest motiu que per encàrrec de l'Ajuntament d'Alcúdia es redacta el present projecte.

BIBLIOGRAFIA

- Aparicio Pasqual, Àngel. *Les bateries costaneres de la badia d'Alcúdia. El llegat dels enginyers militars (s. XVIII-XIX)*. V Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Alcúdia. Alcúdia 2007.
- Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria. *Die balearen in wort und bild. Las Baleares por la palabra y el grabado*. (a. 1871) Edició de la Caixa de Balears "Sa Nostra". Industrial Gráfica Catalana. Palma 1989.
- *Boletín de la Academia de Bellas Artes de San Fernando. Índice de los años 1907-1977*. Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Madrid 1978.
- Bonet Correa, Antonio. *Cartografía militar de plazas fuertes y ciudades españolas*. S. XVII-XIX. Planos del Archivo Militar Francés. Ministerio de Cultura. Madrid 1991.
- Caimari, Bartomeu. *Els governadors de la plaça d'Alcúdia al segle XVIII*. III Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Alcúdia. Alcúdia 2004.
- Cortada, Juan. *Viaje a la isla de Mallorca en el estío de 1845* (a. 1845), Impremta Mossen Alcover, Palma 1948.
- Deyà, Miquel; Mas, Antoni i Rosselló, Ramon. *Història d'Alcúdia. El segle XVI*. Ajuntament d'Alcúdia. 1998.
- Deyà Bauzà, Miquel J. *El paper d'Alcúdia i el seu port en la defensa del regne durant el segle XVI. El cas de les amenaces franceses de meitat del segle XVI*. dins III Jornades d'Estudis locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia. 2004.
- Deyà Bauzà, Miquel J. *Alcúdia i els plans generals de defensa de l'illa durant la segona meitat del segle XVI*. dins V Jornades d'Estudis locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia. 2007.
- Domingo, Antoni i Druguet, Glòria. *Can Castell d'Alcúdia*. Ajuntament d'Alcúdia. 1998.
- Domingo, Antoni i Druguet, Glòria. *El moll del Port Major d'Alcúdia. el primer nucli i les seves instal·lacions fins a la fi del s. XIX*. dins III Jornades d'Estudis locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia. 2004.
- Domingo, Antoni, Druguet, Glòria i Mas, Antoni: *De Sant Jaume de Guinyent a Sant Jaume d'Alcúdia. Els canvis en la distribució del poblament concentrat en el terme de la parròquia de Sant Jaume de Guinyent (1230-1350)*. dins II Jornades d'Estudis locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia.
- Domingo, Antoni i Druguet, Glòria. *Una nova ciutat: Evolució arquitectònica d'Alcúdia, de l'edat mitjana a l'edat moderna*. dins V Jornades d'Estudis locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia. 2007.
- **Diversos Autors**. *Pere Ventayol i Suau. La seva Història d'Alcúdia i la conservació del patrimoni arqueològic de Pol·lentia*. Publicacions de l'Arxiu Municipal d'Alcúdia n° 3, Ajuntament d'Alcúdia. 2008.
- Druguet, Glòria; Rosselló, Josep i Domingo, Antoni. *Can Domenech dels Albellons*, dins IV Jornades d'Estudis locals d'Alcúdia . Ajuntament d'Alcúdia. 2006.
- Druguet, Glòria; *La Sala. Del projecte a la realització*, Publicacions de l'Arxiu Municipal d'Alcúdia n° 4, Ajuntament d'Alcúdia. 2009.
- Espinosa Galán, Manuel. *L'era, Alcanada i el Murterar. (Alcúdia, 1913-2013)*. Ajuntament d'Alcúdia. Publicacions de l'Arxiu Municipal d'Alcúdia. 2013.
- Ferragut Canals, José. *El arquitecto José Ferragut Pou*. Editor José J. Olañeta. Palma 2015.
- Ferrer i Florez, Miquel. *Un metge agosarat: Joan Reynés Ferrer, 1801-1882*. III Jornades d'Estudis locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia. Alcúdia 2004.

- Garrido, C.; Ginard, A.; Boix, S.; Morgat, A.; Pelletier, M.; Masson, R. *L'atles de les Illes Balears de Lluís XIV*. J.J. Olañeta Editor. Palma 2010.
- Garris Fernández, Alex. *La restauració d'Alejandro Ferrant a la porta del Moll d'Alcúdia*. dins VI Jornades d'Estudis locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia. 2010.
- Gual Truyol, Simón. *Siete siglos de las murallas de Alcúdia*. Ingrama s.a. Gráficas Garcia. 1998.
- Juan Saurina, Joan. *El desembarcament d'Asfeld i la capitulació d'Alcúdia*. VI Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Alcúdia 2010.
- March Noguera, Joan. *L'enderrocament de les murades de Palma un triomf de l'higienisme mallorquí*. Gimbermat 2002, (*), 37,247-263.
- Ordinas Marcè, Gabriel i Rotger Moyà, Francesca. *La defensa d'Alcúdia el 1738, una descripció militar de la ciutat i la costa*, III Jornades d'Estudis Locals. Alcúdia 2004.
- Parera Saurina, Miquel. *Mallorca artística, arqueològica y monumental (a. 1892)*. Dirigida per Parera y Cia. Barcelona 1892.
- Picornell, Cl.; Seguí, J. M.; Ginard, A. Alcúdia: *Cartografia del projecte de fortificació i defensa de la ciutat i de les badies (segona meitat del segle XVIII-XIX)*. Ajuntament d'Alcúdia.
- Pífferrer, Pablo; Quadrado, José María. *Islas Baleares*. Editorial: Barcelona, Establecimiento Tipográfico-Editorial de Daniel Cortezo y Compañía, 1888 [*España, sus Monumentos y Artes. Su Naturaleza e Historia*]., 1888.
- Seguí Aznar, Miquel; González Gozalo, Elvira; Reynés Corbella, Guillem. *Guillem Reynés Font. Una trajectòria interrompuda*. Editor Guillem Reynés Corbella. Palma 2008.
- Segura Salado, Josep. *Escuts i làpides a les murades de Ciutat i a altres fortificacions a El nostre patrimoni cultural* (V Congrés, 1998): 215.
- Segura i Salado, Josep. 1715: L'any de la desgràcia. Dins VII Jornades d'Estudis Locals. Alcúdia 2012.
- Serra i Cifre, Francisca M^a. *Alcúdia al s. XVIII i primera meitat del XIX*. Ajuntament d'Alcúdia 1988.
- Serra i Cifre, Francisca Maria; Valero i Martí, Gaspar. *La Germania a Alcúdia. La crònica del notari Miquel Sabater (1521-1522)*, Publicacions de l'Arxiu Municipal d'Alcúdia n° 2, Ajuntament d'Alcúdia; D.A. (2008).
- Serra Martí, Bartomeu. *Història dels carrers i places d'Alcúdia*. Ajuntament d'Alcúdia. Gràfiques Pollentia. Alcúdia 1994.
- Servei d'Arxius i Biblioteques. *La Guerra de Successió a Mallorca, 1700-1715. Una aproximació als protagonistes*. Ajuntament de Palma. Palma 2006.
- Stuart Boyd, Mary, *Les illes venturoses. Vida i viatge a Mallorca, Menorca i Eivissa* (a. 1911). Versió catalana de Jaume Boada Salom. Edicions Documenta Balear 2008.
- Ventayol Suau, P. *Historia de Alcudia*, 1982 (Palma, 1928).
- Wood, Charles William, *Letters from Majorca* (a. 1886-1887), Richard Bentley & Son, Londres 1888. Publicat en castellà per Ediciones la Foradada, José J. Olañeta, Editor, Palma 2007.
- Vuillier, Gaston; *Les iles oubliés* (a. 1888-1889). Hachette et Cie, Paris 1893. Ed. Moll, Palma 1990.